

E DREJTA PËR TË VOTUAR PËR PERSONAT ME AFTËSI TË KUFIZUARA

MONITORIMI I
ZGJEDHJEVE
PARLAMENTARE 2020

E DREJTA PËR TË VOTUAR PËR PERSONAT ME AFTËSI TË KUFIZUARA

MONITORIMI I

ZGJEDHJEVE

PARLAMENTARE 2020

Botues: Shoqata „Inkluziva“ - Kumanovë

Për botuesin: Bllagica Dimitrovska, Prezidente

Autorë: Bllagica Dimitrovska, Tatjana Arsovska

Përkthim: Arben Imeri

Grafika: KOMA

Viti i botimit: 2021

E zhvilluar me mbështetje nga Fondacioni Uestminster për Demokraci përmes Nismës për demokraci në Ballkanin Perëndimor.

Shkup, janar 2021

Përgatitja e kësaj analize mbështetet nga Nisma për demokraci në Ballkanin Perëndimor, një program i Fondacionit Uestminster për demokraci. Përmbajtja e kësaj analize nuk pasqyron domosdoshmërisht pikëpamjet ose mendimet e Fondacionit Uestminster për demokraci ose të Qeverisë Britanike.

LISTA E SHKURTESAVE

BE	Bashkimi Evropian
KDPA	Konventa e Kombeve të bashkuara për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara
OBESH	Organizata botërore e shëndetësisë
RMV	Republika e Maqedonisë së Veriut
KSHZ	Komisioni shtetëror i zgjedhjeve
KKZ	Komisionet komunale të zgjedhjeve
BZ	Bordi zgjedhor
NJZ	Njësia zgjedhore

PËRMBAJTJA

Lista e shkurtesave	3
Parathënie	6
1. Hyrje	8
2. Për projektin	10
3. Historiku	11
4. Përmbledhje e vëzhgimit të zgjedhjeve 2020	16
5. Vëzhgim i zgjedhjeve	19
6. Rezultatet e vëzhgimit të votimit	24
A. Qasshmëria në objekte dhe ambiente	26
B. Qasshmëria në procesin e votimit	39
C. Masat për të mbrojtur nga përhapja e KOVID-19	49
Ç. Parregullsi të tjera në procesin zgjedhor	52

7. Konkluzione nga vëzhgimi i votimit	54
8. Informacion mbi zgjedhjet dhe fushatat parazgjedhore	56
9. Analizë nga monitorimi i raportimit të mediave gjatë fushatave parazgjedhore 2020	63
A. Lajmet qendrore	68
B. Emisione me debate politike	72
C. Dita e zgjedhjeve	75
10. Rekomandime	77

PARATHËNIE

Analiza nga vëzhgimi i zgjedhjeve parlamentare në vitin 2020 në Republikën e Maqedonisë së Veriut është rezultat i numrit më të madh të misioneve vëzhguese të përbërë ndonjëherë nga persona me aftësi të kufizuara si vëzhgues. Ky është vëzhgimi i parë i tillë i zgjedhjeve parlamentare, por edhe në rrethana të një pandemie globale. Kjo analizë shërben për të kujtuar institucionet se e drejta e votës për qytetarët me aftësi të kufizuara në vend, për fat të keq, ende nuk është e garantuar. Personat me aftësi të kufizuara, megjithëse janë një grup i madh i popullsisë, janë pothuajse të padukshëm dhe pak të përfaqësuar në ligjërimin mediatik si dhe informacionin gjatë zgjedhjeve. Votuesit me aftësi të kufizuara përballen me qendra të paarritshme votimi dhe kufizime në ushtrimin e të drejtës së tyre të votës. Megjithëse janë ndërmarrë hapa në formën e ndihmëseve për votim të pavarur, hapësira për përmirësim mbetet ende e madhe. Së fundmi, qytetarët me aftësi të kufizuara rrallë mund të njohin nevojat e tyre dhe të gjejnë kandidatë që vetë janë persona me aftësi të kufizuara në listat e kandidatëve të partive politike.

Për këto arsye, ne jemi të nderuar që ishim në gjendje të kontribuojmë në rritjen e dukshmërisë së personave me aftësi të kufizuara në procesin zgjedhor. Është një lumturi e veçantë të dëgjohen mendimet e vetë vëzhguesve, për të cilët kjo ishte një përvojë edukative, por edhe një mundësi për angazhim qytetar në proceset demokratike. Një nga vëzhguesit tha se ishte i inkurajuar që anëtarët e bordeve zgjedhore mund të njohin personat me aftësi të kufizuara jo vetëm si votues por edhe si vëzhgues të këtij procesi. Shpresojmë që personat me aftësi të kufizuara të vazhdojnë të marrin pjesë në vëzhgimin e zgjedhjeve.

Qëllimi i këtij raporti është të ndihmojë institucionet, veçanërisht ato që janë përgjegjëse për procesin zgjedhor, për të parë sfidat praktike me të cilat përballen këta qytetarë dhe për të punuar në drejtim të mënjanimin të pengesave. Partitë politike, të cilat tregojnë përmirësime në qashtësinë në ciklet e fundit zgjedhore, për të vazhduar edhe më intensivisht me përmirësimin

e aksesit të tyre, por edhe me përfshirjen e qytetarëve me aftësi të kufizuara në punën e tyre, anëtarësimin dhe organet, si dhe në listat e tyre të kandidatëve. Pa praninë e personave me aftësi të kufizuara në institucionet përfaqësuese, vihet në dyshim përfaqësimi i tyre për të gjithë qytetarët.

Ne do të dëshironim të falënderonim Fondacionin Uestminster për Demokraci për mbështetjen e këtij vëzhgimi përmes Nismës për demokracisë në Ballkanin Perëndimor të mbështetur nga Qeveria e Mbretërisë së Bashkuar dhe përpjekjeve të tyre për njerëzit me aftësi të kufizuara në vend. Ne falënderojmë anëtarët e tjerë të Inkluziva që mbështetën tërë këtë proces. Faleminderit Marija Basheska për interpretimin dhe mbështetjen në gjuhën e shenjave. Së fundmi, falë të gjithë vëzhguesve të këtyre zgjedhjeve parlamentare, pa punën e të cilëve kjo përpjekje nuk do të ishte e mundur dhe ne i urojmë atyre shumë suksese dhe angazhim qytetar.

1. HYRJE

Personat me aftësi të kufizuara në Republikën e Maqedonisë së Veriut (në tekstin e mëtejshëm RMV) përballen me një nivel të ulët të pjesëmarrjes në proceset politike dhe të vendimmarrjes. Ky fenomen është pasojë e praktikës shumëvjeçare të qasjes mjekësore ndaj aftësisë së kufizuar, sipas së cilës, personat me aftësi të kufizuara shihen si objekte për bamirësi dhe trajtim në vend të qytetarëve me të drejta të barabarta politike dhe elektorale.

Sipas hulumtimit të OSBE-së¹ nga viti 2017, 27% e të anketuarve nga partitë politike besojnë se personat me aftësi të kufizuara marrin pjesë në jetën politike dhe publike. Në sondazhin e Inkluziva nga 2016, vetëm 1% e të anketuarve me aftësi të kufizuara raportuan pjesëmarrje në jetën politike. Sipas këtyre të dhënave, personat me aftësi të kufizuara nuk janë përfshirë sa duhet në procesin politik, ndërsa politika merret me to dhe miratohen masa dhe politika që ndikojnë drejtpërdrejt në jetën e tyre, pavarësisht nëse janë të përfshirë apo jo.

Është jashtëzakonisht e rëndësishme që personat me aftësi të kufizuara të dinë se ata kanë të drejtë dhe se duhet të marrin pjesë në proceset politike dhe vendimmarrëse, sepse vetëm atëherë ata do të jenë në gjendje të shprehin nevojat e tyre dhe të sugjerojnë mënyra për t'i përmbushur ato nevoja.

Çështja e pjesëmarrjes së barabartë të personave me aftësi të kufizuara në jetën politike njihet si një nga parimet në Konventën e Kombeve të Bashkuara për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara², e cila kërkon që shtetet anëtare të punojnë ngushtë me dhe të përfshijnë në mënyrë aktive persona me aftësi të kufizuara, përfshirë përfaqësuesit e tyre dhe përfaqësuesit e organizatave të tyre joqeveritare, në politikëbërje dhe procese të tjera në shoqëri.

1 <https://bit.ly/3pxAX87>

2 Konventa e KB për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara: <https://bit.ly/2MzdgO6>

Një nga mënyrat e para dhe themelore të përfshirjes politike të personave me aftësi të kufizuara është përfshirja e tyre në procesin zgjedhor dhe ushtrimi i të drejtave themelore civile për të votuar dhe për t'u zgjedhur. Në këtë proces, si në shumë të tjerë, ekzistojnë një numër sfidash, por ka edhe mundësi për t'i tejkaluar ato.

Me pjesëmarrje më të madhe në proceset zgjedhore dhe politike, personat me aftësi të kufizuara do të forcojnë aktorët e tjerë politikë për t'iu përgjigjur më mirë dhe në mënyrë më efektive nevojave dhe problemeve të të gjithë qytetarëve.

2. PËR PROJEKTIN

Raporti mbi të drejtën e votës së personave me aftësi të kufizuara nga monitorimi i Zgjedhjeve parlamentare 2020 u përgatit nga Shoqata Inkluziva, me mbështetjen e Fondacionit Uestminster për Demokraci (FUD) nën Nismën për demokraci në Ballkanin Perëndimor, financuar nga Qeveria e Mbretërisë së Bashkuar të Britanisë së Madhe dhe Irlandës Veriore. Në Maqedoninë e Veriut, FUD po zbaton projektin “Mbështetja e pjesëmarrjes politike të grupeve të marginalizuara dhe personave me aftësi të kufizuara”. Përmes këtij projekti, Shoqata Inkluziva organizoi monitorimin e parë të zgjedhjeve parlamentare dhe në kushtet e pandemisë globale - KOVID-19 nga personat me aftësi të kufizuara në korrik të vitit 2020. Përveç monitorimit të procesit të zgjedhjeve, Inkluziva gjithashtu monitoroi mbulimin e mediave në lidhje me aksesin dhe pjesëmarrjen e personave me aftësi të kufizuara në procesin zgjedhor. Përmes këtij aktiviteti, FUD synon të mbështesë pjesëmarrjen politike dhe ushtrimin e së drejtës së votës së personave me aftësi të kufizuara, të rrisë dukshmërinë e kësaj çështje në publik dhe të kontribuojë në krijimin e rekomandimeve dhe politikave reale dhe përkatëse, në mënyrë që të përmirësojë pjesëmarrjen politike të personave me aftësi të kufizuara në procesin zgjedhor.

3. HISTORIKU

Sistemi demokratik në secilin shtet parashikon përpjekje dhe masa që u ofrojnë të gjithë qytetarëve kushte dhe mundësi për përfshirje të barabartë në jetën politike. Pas shpalljes së pavarësisë në vitin 1991, u mbajtën katër zgjedhje të rregullta dhe katër të parakohshme parlamentare në RMV. Zgjedhjet e fundit parlamentare u mbajtën në vitin 2016. Në përbërjen aktuale të Kuvendit shumëpartiak të Maqedonisë, nuk ka asnjë deputet të vetëm të zgjedhur me aftësi të kufizuara, gjë që tregon faktin se kjo e drejtë e garantuar e këtyre qytetarëve është e kufizuar.

E drejta e votimit dhe të drejtat politike të personave me aftësi të kufizuara përmenden në disa dokumente ndërkombëtare dhe në vend. Më 5 dhjetor 2011, RMV ratifikoi KDPA³, përfshirë edhe nenin 29 mbi pjesëmarrjen në jetën politike dhe publike. Që atëherë, vendi ynë ka marrë përsipër të zbatojë dispozitat e Konventës.

Në vitin 2016, Shoqata Inkluziva, përmes aktiviteteve kërkimore, identifikoi pengesat për pjesëmarrjen në jetën politike dhe elektorale të personave me aftësi të kufizuara. Ajo paraqiti përfundimet dhe rekomandimet nga kërkimi në Komisionin shtetëror të zgjedhjeve (KSHZ), një institucion për organizimin dhe kryerjen e proceseve zgjedhore, pas së cilës u krijua bashkëpunim dhe partneritet midis dy njëjësive. Me përpjekjet e përbashkëta të KSHZ dhe Inkluziva, janë futur burime shtesë për të mbështetur të gjithë votuesit, duke përfshirë votuesit me aftësi të kufizuara, të tilla si përdorimi i një modeli votimi për votuesit e verbër ose me shikim të kufizuar, kornizë të nënshkrimit dhe ilustrimet e procesit për te votuar.

3 Ligji për ratifikimin e Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara dhe Protokollin opsional të Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara, Gazeta zyrtare, Nr. 172/2011, më 14 dhjetor 2011, në dispozicion në: <https://bit.ly/2YsL6af>

Në vitin 2018, Inkluziva për herë të parë u bë një organizatë e akredituar vëzhgimi me vëzhguesit e saj dhe monitoron vazhdimisht të gjitha proceset zgjedhore në vend për sa i përket aftësisë së kufizuar.

Për të marrë një pamje të besueshme të sfidave me të cilat përballen personat me aftësi të kufizuara për zgjedhjet e parakohshme parlamentare në vitin 2020 në kontekstin e pandemisë globale - KOVID-19, në drejtim të qasjes në burime, të drejta dhe shërbime për pjesëmarrje të barabartë në politike dhe procesin zgjedhor, si kandidatë, vëzhgues dhe votues, Inkluziva me vëzhguesit e saj me aftësi të kufizuara të akredituar monitoroi të gjithë procesin zgjedhor.

Rezultatet e monitorimit janë të një rëndësie të veçantë për nismat e ardhshme për ndryshime shoqërore, ndryshimet në politikat dhe programet, por edhe në krijimin e mjeteve për përcaktimin e avokimit dhe praktikave të veprimit në të ardhmen për të rritur të drejtat e personave me aftësi të kufizuara.

PËRCAKTIMI I ZGJEDHJEVE PARLAMENTARE TË VITIT 2020

Zgjedhjet e vitit 2020 ishin planifikuar të mbaheshin rregullisht në dhjetor, por pasi vendet anëtare të BE-së nuk caktuan një datë për negociatat e aksesit të RMV, u mor një vendim për të mbajtur zgjedhjet e parakohshme parlamentare në 12 prill 2020.

Në periudhën para zgjedhjeve të parakohshme parlamentare, RMV u prek nga pandemia KOVID-19, për shkak të së cilës procesi zgjedhor u ndërpre dhe më vonë u caktua një datë për zgjedhje më 15 korrik 2020.

Sipas⁴ Dekretit me fuqi ligjore të miratuar nga Qeveria e RMV, këto zgjedhje u votuan në një periudhë prej 3 ditësh, dmth më 13, 14 dhe 15 korrik. Në ditën e zgjedhjeve, 15 korrik, qendrat e votimit u hapën në orën 7:00 të mëngjesit dhe votimi zgjati deri në orën 21:00. Dita e zgjedhjeve, 15 Korriku, u shpall ditë jo pune dhe zgjedhjet u zhvilluan në përputhje me Rekomandimet e kujdesit të detyrueshëm të kujdesit shëndetësor gjatë procesit zgjedhor⁵, të miratuara nga KSHZ.

4 Dekreti me fuqi juridike i miratuar nga Qeveria e RMV: <https://vlada.mk/node/21766>

5 Rekomandime të detyrueshme për kujdesin shëndetësor gjatë procesit zgjedhor: <http://bit.ly/3r6hYC4>

I KORNIZA LIGJORE

Regjistrimi i fundit i popullsisë në RMV u krye në VITIN 2002 dhe për këtë arsye nuk ka statistika për personat me aftësi të kufizuara, i cili është një problem kryesor në avokimin e të drejtave të tyre.

Sipas Organizatës botërore të shëndetësisë (OBSh)⁶, 15% e popullsisë globale ka një lloj paaftësie. Në korrelacion me të dhënat nga 1 korriku 2020, kur KSHZ përfundoi listën e votuesve, lista përfundimtare përmbante 1,814,263 votues me të drejtë vote. Ky është një tregues i rëndësishëm që përafërsisht 272,139 qytetarë tanë me aftësi të kufizuara janë të penguar, të paaftë ose janë të privuar nga e drejta për të marrë pjesë në procesin zgjedhor, si votues, vëzhgues apo kandidat.

Neni 29 i KDPA, i nënshkruar nga RMV në vitin 2007 dhe i ratifikuar në vitin 2011, garanton të drejtat e personave me aftësi të kufizuara për pjesëmarrje të barabartë në jetën publike dhe politike.

Nga viti 2016 e tutje, Shoqata Inkluziva ka bërë vazhdimisht rekomandime për harmonizimin e legjislacionit zgjedhor me dispozitat e Konventës për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara, e cila në masë të madhe përputhet me rekomandimet e OSBE/ODIHR, por deri më tani është bërë shumë pak.

Kuadri ligjor për këto zgjedhje ka pësuar ndryshime që kanë prekur elementët kryesorë të procesit zgjedhor. Fatkeqësisht, propozimet nga Inkluziva që u dhanë dhe pranuan në grupin ndër-institucional të punës për ndryshimin e Kodit zgjedhor (2018), nuk u morën parasysh.

Dispozitat kushtetuese dhe ligjore për heqjen e aftësisë juridike të personave me aftësi të kufizuara intelektuale dhe psikosociale, megjithëse janë në kundërshtim me dokumentet dhe standardet e nënshkruara ndërkombëtare,

⁶ <http://bit.ly/3r5BVZD>

mbetën të pandryshuara, të cilat përsëri u privuan këtyre personave të drejtën për të marrë pjesë në procesin zgjedhor. Me ndryshimet e fundit në Kodin zgjedhor, ishte e mundur që votuesit të cilët janë kujdesur në institucionet e kujdesit special për kujdesin jashtë-familjar në ditën e zgjedhjeve të votojnë në komunën ku po qëndrojnë, por kjo e drejtë u është mundur vetëm votuesve që qëndrojnë në shtëpitë e të moshuarve.

Në nenin 111 (Votimi i një personi të sëmurë dhe të ligë) të Kodit zgjedhor dhe në⁷ Udhëzimet për votimin e një personi të ligë dhe të sëmurë, personat që vazhdojnë të votojnë në këtë mënyrë trajtohen dhe regjistrohen si të sëmurë dhe të ligë, dhe jo si persona me aftësi të kufizuara dhe regjistrimi i votuesve që votojnë me mbështetjen e një personi tjetër vazhdoi të bëhej së bashku me votuesit jo-shkrim-lexues. Ky ishte procesi i parë zgjedhor i kryer gjatë pandemisë globale të shkaktuar nga koronavirusi i ri dhe sipas Rekomandimeve të kujdesit shëndetësor të detyrueshëm gjatë procesit zgjedhor.

Inkluziva ka zhvilluar një nismë me rekomandime për informimin dhe mbrojtjen e votuesve, vëzhguesve dhe anëtarëve të organeve zgjedhore me aftësi të kufizuara. Nisma iu dorëzua Komisionit për sëmundje infektive dhe KSHZ, por rekomandimet nuk u përfshinë plotësisht. Për të gjithë procesin e votimit dhe mbrojtjen nga KOVID-19, si dhe përdorimin e duhur të materialeve mbështetëse, Inkluziva ka përgatitur një Udhëzues audio për votimin për njerëzit që janë të verbër ose me të pamurit të dëmtuar⁸ të cilën KSHZ e miratoi në seancë të rregullt.

7 Udhëzues për votimin e një personi të ligë ose të sëmurë mund të gjeni në:
<http://bit.ly/2MbfK5A>

8 Udhëzues audio për votimin për njerëzit që janë të verbër ose me të pamurit të dëmtuar:
<http://bit.ly/3rblR8R>

4. PËRMBLEDHJA E ANALIZËS SË VËZHGIMIT TË ZGJEDHJEVE TË VITIT 2020

Shoqata “Inkluziva” organizoi vëzhgimin e zgjedhjeve parlamentare më 15 korrik 2020 nga vëzhguesit të cilët janë persona me aftësi të kufizuara. Ky është vëzhgimi i parë i zgjedhjeve parlamentare të zhvilluara në këtë mënyrë. Vëzhgimi u krye nga 67 vëzhgues me aftësi të kufizuara, të cilët monitoruan procesin e zgjedhjeve në 201 vendvotime në vend. Në prag të zgjedhjeve parlamentare, shoqata monitoroi gjithashtu mbulimin e 9 mediave televizive gjatë fushatave zgjedhore për të analizuar mbulimin e temave me interes për personat me aftësi të kufizuara.

Vendvotimet mbeten kryesisht të paarrtshme për qytetarët me aftësi të kufizuara. Ka shkallë para 76% të vendvotimeve dhe vetëm 45% prej tyre kanë rampa. Shumë nga rampat ekzistuese (42%) nuk janë të arritshme sepse nuk kanë gjerësinë ose pjerrësinë e kërkuar.

Hyrjet anësore në qendrat e votimit, të cilat mund të lehtësojnë hyrjen, shpesh nuk përdoren. Edhe pse 42% e vendvotimeve të monitoruara kishin hyrje të përbashkëta, vetëm 23% prej tyre ishin të hapura ditën e zgjedhjeve. Nga qendrat e votimit të vëzhguara, 82% ishin të vendosura në katin përdhes, por në 48% të objekteve kishte vendvotime në katin e parë, dhe vetëm në 2% të mjediseve kishte ashensor.

Në 86% të vendvotimeve, dyert janë mjaft të gjera që çdo votues të kalojë pa probleme, përfshirë edhe votuesit në karriget me rrota. Në 78% të vendvotimeve,

ka një hapësirë mjaft të gjerë për lëvizje të lehtë të votuesve me aftësi të kufizuara gjatë gjithë procedurës së votimit, dhe në 97% të vendvotimeve ka dritë të mjaftueshme për të parë materialet dhe fletët e votimit qartë.

Gjatë zgjedhjeve, përdoren disa mjete për votim të arritshëm të personave me aftësi të kufizuara, dmth: paravanet në lartësi për persona në karrocë, një model votimi me shkronjë Braille dhe korniza për nënshkrim të lehtësuar. Sidoqoftë, megjithëse këto mjete janë futur në vitet e fundit, në një masë të madhe bordet zgjedhore nuk i përdorin ato si duhet ose aspak, duke i bërë ato të paarritshme për votuesit që kanë nevojë për to.

70% të vendvotimeve të mbuluara kanë një kornizë për nënshkrim. Korniza mbështetëse në të ardhmen, në vend të materialit transparent, duhet të jetë prej materiali me ngjyra për të kryer më mirë funksionin e tij.

Shablloni i shkronjave Braille ishte i pranishëm në 71% të vendvotimeve të vëzhguara, por në 47% të tyre modelet nuk u morën nga kutitë e materialeve të paraqitura dhe anëtarët e bordeve zgjedhore nuk ishin të njohur me qëllimin e tyre. Në dy qendra votimi, votuesit që përdorën modelin u përgjigjën se letra në Braille ishte e palexueshme.

Në të gjitha qendrat e votimit të vëzhguara, nuk ka paravan në lartësinë e një votuesi në një karrocë, por vetëm në 79% të tyre. Në 34% të vendvotimeve, ato nuk ishin vendosur si duhet, dmth vendi ku ishte vendosur nuk mund të arrihej. Në 29% të vendvotimeve të vëzhguara, nuk kishte asnjë kuti votimi të vendosur në lartësinë e një personi në karrocë.

Në 54% të vendvotimeve, ishin regjistruar persona me aftësi të kufizuara, nga të cilët 28% kishin mbështetjen e nevojshme, por 26% nuk ishin. Në 8% të vendvotimeve, ishin regjistruar votuesit të cilët nuk mund të ushtronin të drejtën e tyre për të votuar për shkak të paarritshmërisë.

Gjatë monitorimit, vetëm 4 nga 9 stacione televizive kishin përmbajtje në çështjet që lidhen me personat me aftësi të kufizuara në lajmet e tyre. Nga shfaqjet e debatit të ndjekura, vetëm 2 shfaqje diskutuan të drejtat e këtij grupi.

Të dhënat e marra nga vëzhgimi i zgjedhjeve të parakohshme parlamentare në vitin 2020 identifikuan shumë probleme, vështirësi dhe kufizime që parandalojnë personat me aftësi të kufizuara të marrin pjesë në procesin zgjedhor në mënyrë të barabartë me të tjerët. Zbatimi i zgjedhjeve sistemike për ritjen e pjesëmarrjes së personave me aftësi të kufizuara dhe sigurimi i së drejtës për të votuar duhet të jetë një nga përparësitë e institucioneve. Partitë politike duhet të bëjnë përpjekje më të mëdha për të përfshirë personat me aftësi të kufizuara në punën e tyre dhe aksesin e tyre, veçanërisht në procesin zgjedhor. Media duhet të luajë një rol kryesor në sigurimin e një pranie më të madhe të temave dhe personave me aftësi të kufizuara në hapësirën mediatike dhe komunikimin e tyre të arritshëm, për të rritur rëndësinë e këtyre çështjeve në ligjërimin publik.

5. VËZHGIMI I ZGJEDHJEVE

5.1. METODOLOGJIA

Nga 16 Shkurt 2020, kur Komisioni shtetëror i zgjedhjeve njoftoi për Zgjedhjet e parakohshme parlamentare në RMV, duke vendosur 12 prillin si datën fillestare për Zgjedhjet e parakohshme parlamentare 2020, Shoqata Inkluziva filloi me përgatitjen dhe zbatimin e Programit të vëzhgimit.

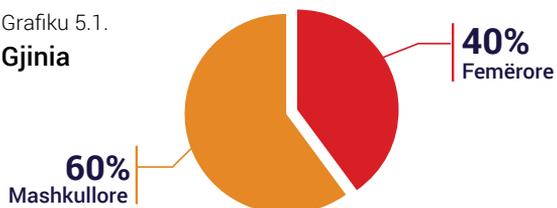
Përtë vëzhguar vendet e votimit në të gjashtë zonat elektorale, Shoqata Inkluziva shpalli një thirrje publike për regjistrimin e vëzhguesve me aftësi të kufizuara. Pas përpilimit të listës së personave që plotësuan kriteret e paracaktuara, Inkluziva filloi përgatitjet për zbatimin e trajnimeve për vëzhguesit.

Për shkak të pandemisë KOVID-19, trajnimet u shtynë sepse të gjitha aktivitetet zgjedhore u ndërprejnë dhe u miratuan masa për mbrojtjen dhe parandalimin e virusit KOVID-19, të cilat parandaluan dhe nuk u rekomanduan të organizonin ngjarje.

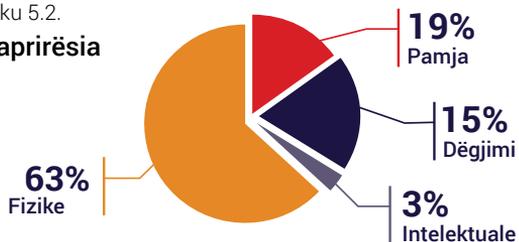
Pas 15 korrikut 2020 u caktua si datë për zgjedhjet, Inkluziva aplikoi në KSHZ për autorizim dhe akreditim të numrit më të madh të vëzhguesve deri më tani. Të gjithë vëzhguesit morën akreditim dhe vëzhgimi u krye nga 67 vëzhgues me aftësi të kufizuara.

Struktura socio-demografike e vëzhguesve me aftësi të kufizuara për këto zgjedhje ishte si më poshtë:

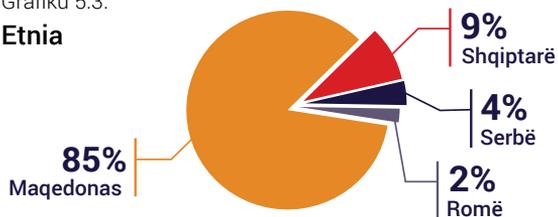
Grafiku 5.1.

Gjinia

Grafiku 5.2.

Paraprirësia

Grafiku 5.3.

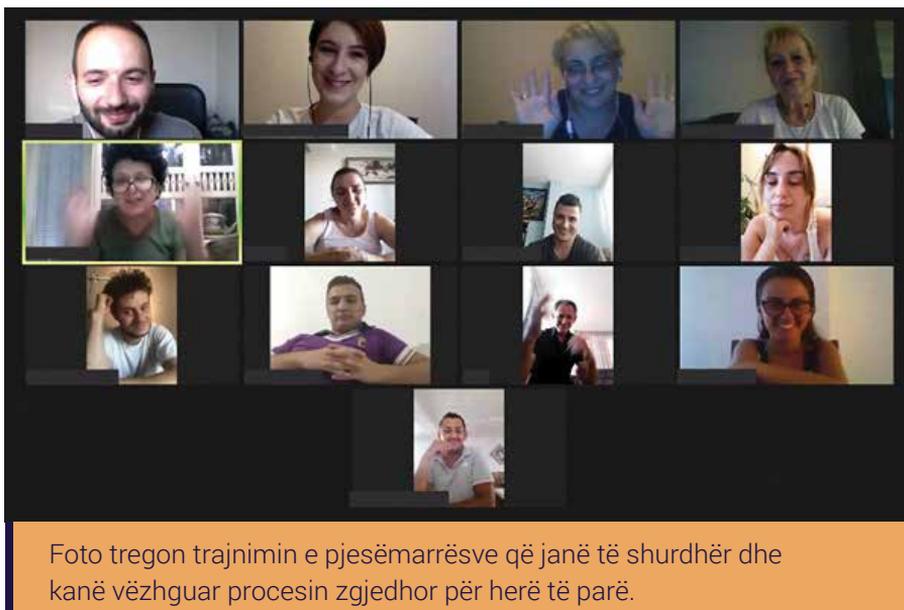
Etnia

- ➔ Sipas gjinisë: 60% meshkuj dhe 40% femra;
- ➔ Sipas llojit të aftësisë së kufizuar, personat me aftësi të kufizuar fizike kanë dominuar me 63%, personat me aftësi të kufizuara në të pamurit me 15%, me aftësi të kufizuara të dëgjimit 19% dhe personat me aftësi të kufizuara intelektuale 3%;
- ➔ Sipas kombësisë, 85% ishin maqedonas, 9% shqiptarë, 4% serbë dhe romë 2%;

Tridhjetë persona me aftësi të kufizuara kishin përvojë vëzhgimi, ndërsa 37 vëzhguan procesin zgjedhor për herë të parë.

5.2. TRAJNIMI I VËZHGUESVE

Pas njoftimit të datës së zgjedhjeve, për sigurinë e shëndetit të pjesëmarrësve, trajnimet u kryen në internet për të cilat u bënë rregullimet e duhura.

Në trajnime, pjesëmarrësit u njohën me të gjitha procedurat, rregullat dhe metodat e vëzhgimit. Në përmbajtjen e trajnimeve, theks i veçantë u vu rekomandimeve dhe masave për mbrojtje nga KOVID-19. Me këtë përmbajtje, ata fituan aftësitë për të vlerësuar mundësinë e qasjes në qendrat e votimit dhe për të përshtatur siç duhet procesin zgjedhor për votuesit me lloje të ndryshme të aftësive të kufizuara.

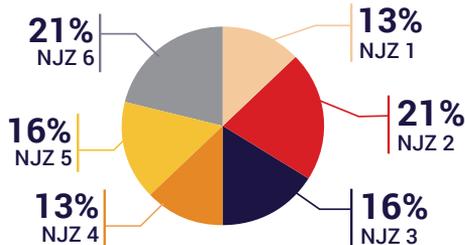
5.3. PËRPUNIMI I TË DHËNAVE

Ekipi i projektit përpunoi të gjitha të dhënat e vëzhgimit duke përdorur softuer elektronik dhe tabelat Excel. Rezultatet e fituara u përdorën për përgatitjen e këtij dokumenti, nga i cili dolën nisma të reja që do t'u paraqiten autoriteteve zgjedhore, institucioneve, partive politike dhe aktorëve të tjerë të interesuar, në mënyrë që të kuptohet nevoja për të krijuar dhe organizuar procese politike dhe zgjedhore më përfshirëse në të ardhmen.

5.4. MBULIMI GJEOGRAFIK

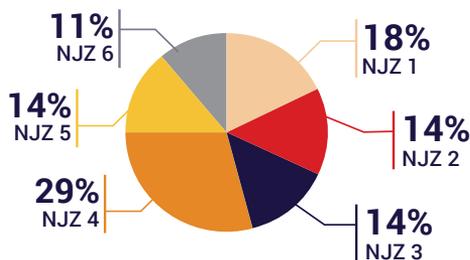
Grafiku 5.4.

**Përfshirja e
vendvotimeve
sipas Njësive
zgjedhore**

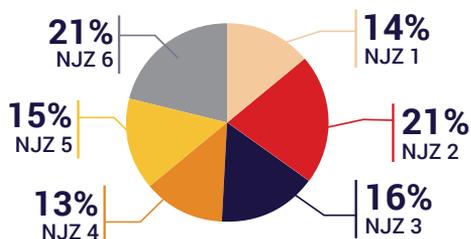
Grafiku 5.5.

**Përfshirja e
komunave
sipas Njësive
zgjedhore**

Grafiku 5.6.

**Përfshirja e
vëzhguesve
sipas Njësive
zgjedhore**

Të tre grafikët tregojnë përqindjen: mbulimi i vendvotimeve, mbulimi i komunave dhe orari i vëzhguesve sipas zonave elektorale.

Vëzhgimi i vendvotimeve u zhvillua në të gjitha (gjashtë) zonat elektorale, në 28 komuna, në zonat urbane dhe rurale, në 201 vendvotime.

6. REZULTATET NGA VËZHGIMI I VOTIMIT

VOTIM PARA DITËS SË ZGJEDHJEVE

Numri i votuesve që votuan më 13 korrik

(personat që janë në karantinë për shkak të një testi pozitiv të KOVID-19 dhe personave të cilëve u është caktuar masa e vetë-izolimit)

723

Numri i votuesve që votuan më 14 korrik

(8,852 persona të sëmurë dhe të paaftë, 1,657 në burgje, 6 persona të zhvendosur brenda vendit dhe 357 votues në shtëpi pleqsh)

10.872

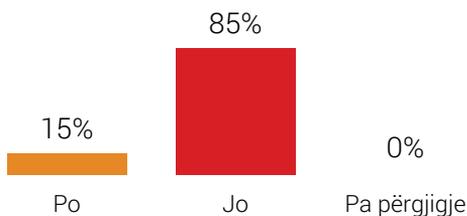
Për herë të parë, votimi në këto zgjedhje u zhvillua për një periudhë prej tre ditësh. Tabela e mësipërme tregon të dhënat nga 13 dhe 14 korrik 2020. Më 13 korrik, personat që janë në karantinë shtëpiake votuan për shkak të testit pozitiv të KOVID-19 dhe personat të cilëve u ishte caktuar një masë e vetë-izolimit me një vendim të Inspektoratit shtetëror sanitar dhe shëndetësor. Më 14 korrik, votuan personat me aftësi të kufizuara dhe të sëmurë, si dhe të sëmurët kronikë dhe persona të tjerë që, sipas Kodit zgjedhor, votojnë një ditë para zgjedhjeve. Në të njëjtën ditë, për herë të parë, personat që qëndronin në të gjitha shtëpitë e pleqve votuan, dhe disa nga njerëzit që qëndrojnë në këto shtëpi kanë një lloj paaftësie.

VOTIMI NË DITËN E ZGJEDHJEVE

Në ditën e zgjedhjeve, secili anëtar i BZ duhet të sigurojë që të gjitha aktivitetet e kryera në qendrën e votimit janë në përputhje me procedurat e përfshira në Manualin e edukimit. Për zgjedhjet e parakohshme parlamentare më 15 korrik 2020, BZ kishte detyrime të veçanta në përputhje me rekomandimet për KOVID-19.

Grafiku 6.1.

**A kishte në
vendvotim persona
tjerë me aftësi
të kufizuara?**

Lidhur me vëzhguesit e akredituar vendas, në këto zgjedhje u vu re se numri i vëzhguesve me aftësi të kufizuara është rritur në krahasim me zgjedhjet e mëparshme (Zgjedhjet presidenciale 2019). Nga 201 vendvotime të vëzhguara, 15% kishin vëzhgues të tjerë me aftësi të kufizuara, ndërsa në zgjedhjet e mëparshme kishte vetëm 4%. Ne besojmë se kjo përqindje është arritur për shkak të tërheqjes së punonjësve shëndetësorë të cilët janë anëtarë të BZ, dhe janë emëruar persona nga administrata ku ka nëpunës me aftësi të kufizuara.

Këto të dhëna tregojnë se personat me aftësi të kufizuara në kushte të tilla dëshirojnë dhe mund të jenë pjesë e të gjitha proceseve në vend, vetëm aftësitë dhe aftësitë e tyre duhet të njihen.

Shoqata Inkluziva monitoroi procesin zgjedhor me 67 vëzhgues me aftësi të kufizuara, ndërsa në pjesën tjetër të dokumentit rezultatet do të përmblihen sipas temave më të rëndësishme që dolën nga vëzhgimi.

A. QASSHMËRIA NË OBJEKTE DHE AMBIENTE

A.1. QASJA NË OBJEKTIN E VOTIMIT

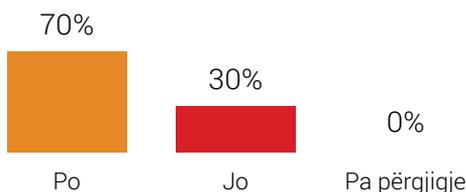
Vendvotimet janë në pronësi të institucioneve shtetërore dhe qeverive lokale që kanë detyrimin të sigurojnë qasje në shërbimet publike për të gjithë qytetarët. Vendvotimet janë kryesisht të vendosura në shkolla ku arsimohen fëmijë dhe të rinj, përfshirë edhe ato me aftësi të kufizuara.

Në rast se nuk ka ndonjë objekt publik të disponueshëm për një qendër votimi në një vend të caktuar, KSHZ mund të marrë me qira një objekt privat. Në një rast të tillë, KSHZ duhet t'i përmbahet standardeve të aksesit dhe të zgjedhë një objekt privat të arritshëm.

Prandaj, në periudhën parazgjedhore, zyrat rajonale të KSHZ-së duhet të kryejnë vlerësime në secilin vendvotim nën juridiksionin e tyre dhe të marrin masat e duhura për të siguruar që të gjithë të përmbushin standardet e aksesit për personat me aftësi të kufizuara ose që përdoren vende alternative që plotësojnë standardet.

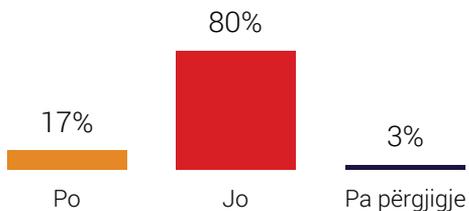
Grafiku 6.2.

**A kishte para
vendvotimit
vendparkim?**

Grafiku 6.3.

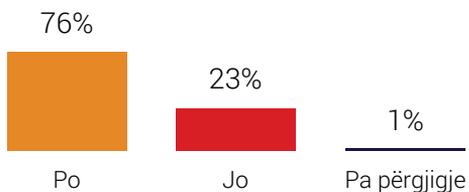
**A ka vendparkim
të shënuar për
persona me aftësi
të kufizuara?**

Për këto zgjedhje, KSHZ njoftoi se më shumë vendvotime do të zbresin në katin e parë, si pjesë e mbrojtjes nga KOVID-19, por që kjo do të sigurojë një qasje më të madhe fizike.

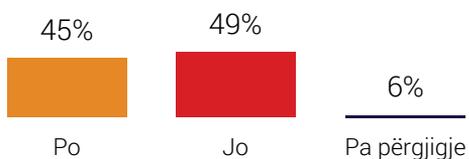
Grafiku 6.4.

**A kishte
shkallë për
qasje në
vendvotim?**

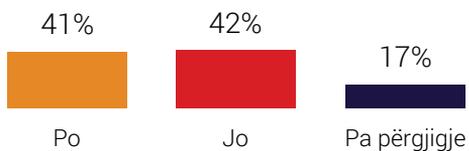
Grafiku 6.5.

**A kishte shkallë
para VV, a kishte
rampë?**

Grafiku 6.6.

**A ishin rampat
e qasshme?**

Sa i përket mundësisë së jashtme të qasjes në qendrat e votimit, u morën këto të dhëna: nga 201 vendvotime të monitoruara, kanë vendparkime përpara 70%, të cilat lehtësojnë shumë aksesin në vendvotimet për personat me aftësi të kufizuara. Sidoqoftë, shqetësues është fakti që nga parkingjet ekzistuese, vetëm 17% prej tyre kanë vend parkimi për personat me aftësi të kufizuara.

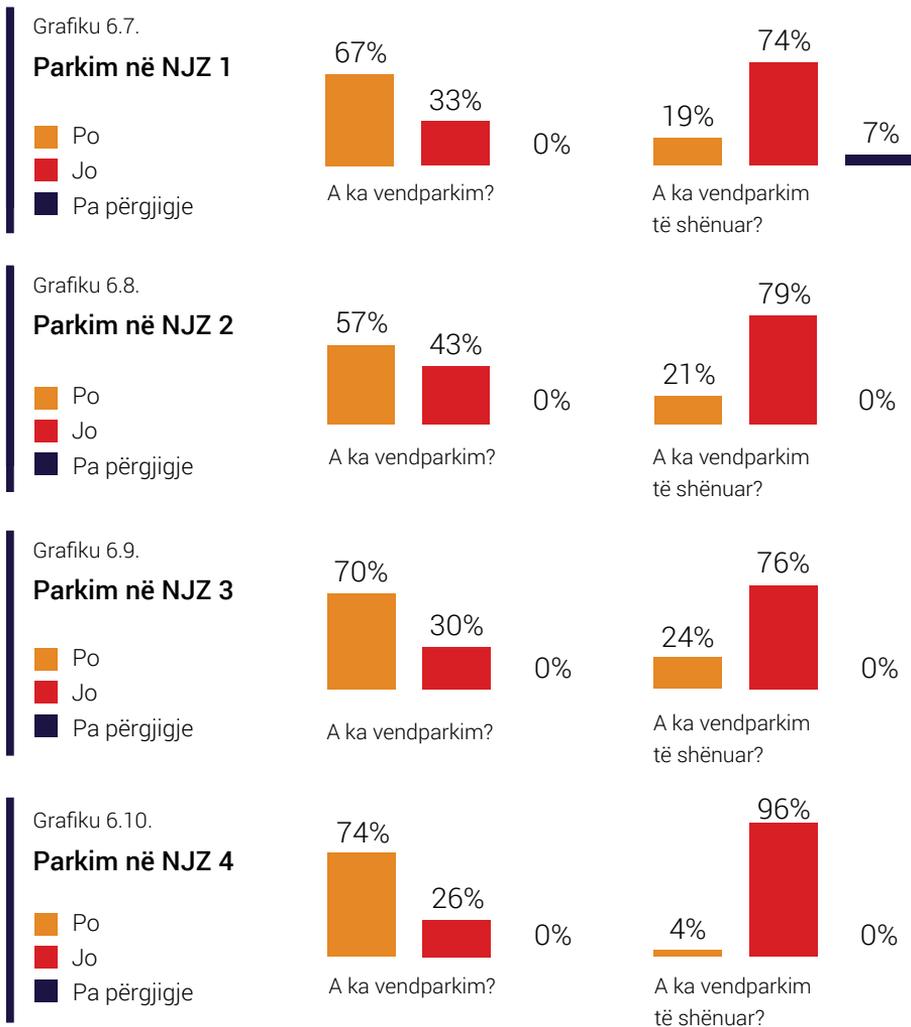
Nga 201 vendvotime, 76% qendra votimi kanë shkallë para tyre, nga të cilat vetëm 45% kanë rampa. Nga rampat ekzistuese, 42% nuk janë të arritshme sepse nuk kanë gjerësinë ose pjerrësinë e kërkuar. Analiza e të dhënave të mësipërme tregon se nga qendrat e votimit të monitoruara, mbi 70% nuk kanë qasje për personat me aftësi të kufizuara.

Vendvotimet e paarrtshme në Zonën elektorale 3

Kur këto të dhëna krahasohen me të dhënat nga vëzhgimi i Zgjedhjeve presidenciale në 2019, mund të shihet se nuk ka ndonjë përmirësim në zgjidhjen e këtij problemi.

Qasshmëria në hyrje në ambientet e votimit, sipas Njësive zgjedhore:

Grafiku 6.11.

Parkim në NJZ 5

- Po
- Jo
- Pa përgjigje

Grafiku 6.12.

Parkim në NJZ 6

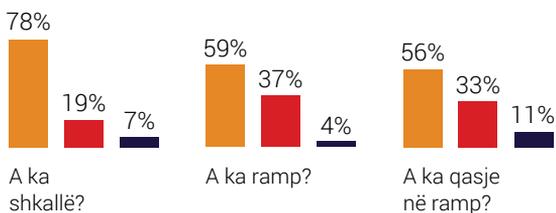
- Po
- Jo
- Pa përgjigje

Grafiku 6.13.

Qasje në hyrje të vendvotimit (NJZ1)

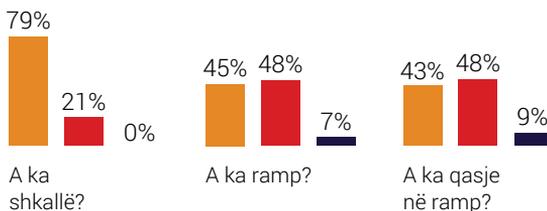
- Po
- Jo
- Pa përgjigje

Grafiku 6.14.

Qasje në hyrje të vendvotimit (NJZ 2)

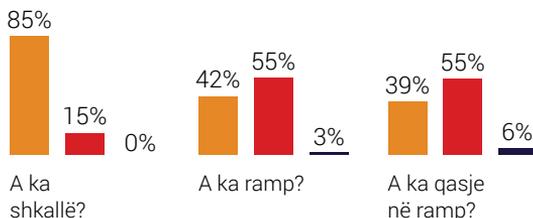
- Po
- Jo
- Pa përgjigje

Grafiku 6.15.

**Qasje në hyrje të
vendvotimit (NJZ 3)**

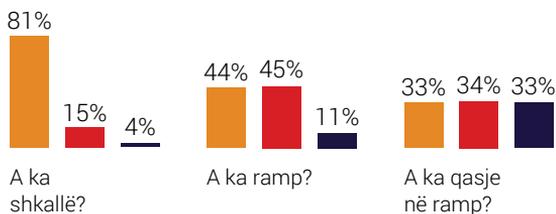
■ Po
■ Jo
■ Pa përgjigje

Grafiku 6.16.

**Qasje në hyrje të
vendvotimit (NJZ 4)**

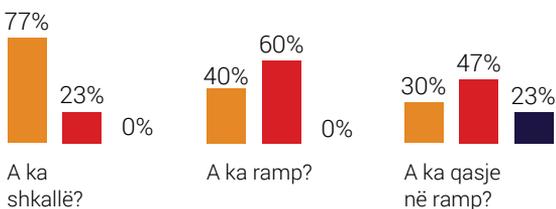
■ Po
■ Jo
■ Pa përgjigje

Grafiku 6.17.

**Qasje në hyrje të
vendvotimit (NJZ 5)**

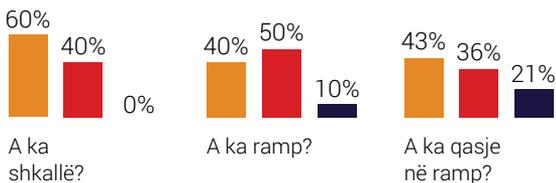
■ Po
■ Jo
■ Pa përgjigje

Grafiku 6.18.

**Qasje në
vendvotimin (NJZ 6)**

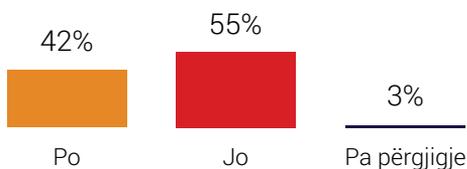
■ Po
■ Jo
■ Pa përgjigje

Meqenëse shumica e vendotimeve janë të vendosura në ndërtesa publike, ato kanë hyrje të ndara për shpërndarjen e ushqimit, materialeve dhe pajisjeve. Në shumicën e objekteve, këto hyrje anësore bëhen sipas standardeve të aksesit dhe mund të përdoren si një hyrje alternative për votuesit me aftësi të kufizuara.

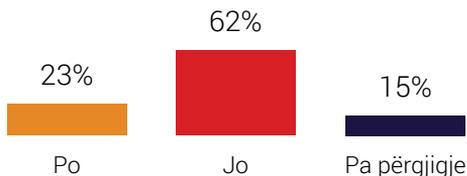
Grafiku 6.19.

A ka hyrje dytësore?

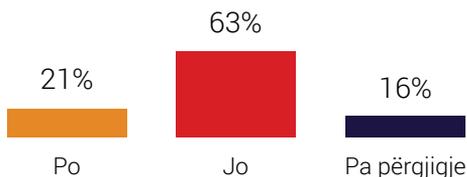
Grafiku 6.20.

A është e hapur hyrja dytësore?

Grafiku 6.21.

A kishte shenjë për hyrjen dytësore?

42% të vendotimeve të monitoruara kishin hyrje të përbashkëta, por vetëm 23% e tyre ishin të hapura ditën e zgjedhjeve.

Kur hyrja alternative është e disponueshme, duhet të ketë udhëzime të qarta për gjetjen dhe përdorimin e kësaj hyrjeje, për këto zgjedhje vetëm 21% të vendotimeve ishin shënuar me hyrje alternative.

“Në qendrën e votimit 1530 ka një hyrje anësore që është e arritshme për personat me aftësi të kufizuara, por nuk ka asnjë shenjë për të dhe ajo ishte e mbyllur deri në pasdite.”⁹

A.2. QASJA NË QENDRËN E VOTIMIT

Për votuesit dhe vëzhguesit me aftësi të kufizuara (njerëz me vështirësi në lëvizje dhe njerëz të verbër ose me shikim të dëmtuar), si dhe për votuesit e moshuar, është me rëndësi të madhe nëse qendra e votimit është e arritshme në vendvotim.

Nga 201 vendvotime, 29% kanë shkallë në hyrje që është një problem i madh, përveç kësaj 31% e tyre kanë një jastëk dezinfektues sfungjer ngjitur me hyrjen përmes së cilës personat me aftësi të kufizuara nuk janë në gjendje të kalojnë.

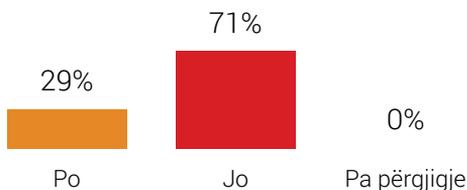
“Në qendrën e votimit 2486, kishte një sfungjer për dezinfektimin e këpucëve përpara çdo dore, kështu që njerëzit me karroca dhe ndihmesa për lëvizje nuk mund të hynin për të votuar”.¹⁰

⁹ Vëzhgues nga Probishtipi (citim nga një raport nga monitorimi i zgjedhjeve parlamentare 2020)

¹⁰ Vëzhgues nga Shkupi (citim nga një raport nga monitorimi i zgjedhjeve parlamentare 2020)

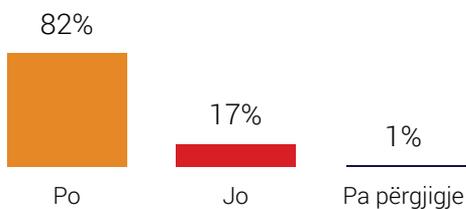
Grafiku 6.22.

A ka shkallë (jo deri në katin e fundit) në hyrje të ndërtesës?

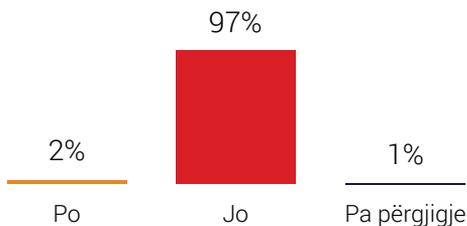
Grafiku 6.23.

A ishte vendvotimi në përdhësë?

Grafiku 6.24.

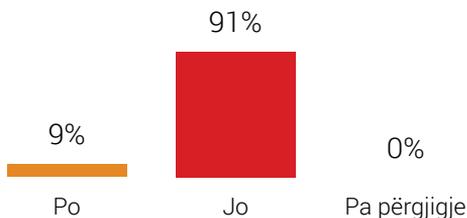
A ka ashensor në objektin?

Nga 201 vendvotime të vëzhguara nga personat me aftësi të kufizuara, 82% ishin të vendosura në katin përdhës, por në 48% të objekteve kishte dhoma në katin e parë, dhe vetëm në 2% të ambienteve kishte ashensor.

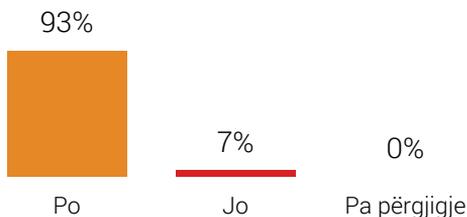
Grafiku 6.25.

A kishte në korridor gjëra të panevojshme?

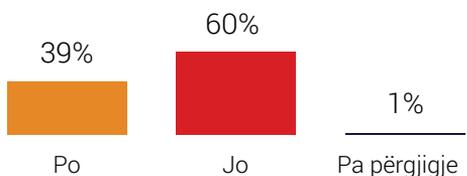
Grafiku 6.26.

**A kishte
vendotimi
tualet në afërsi?**

Grafiku 6.27.

**A është tualeti
i arritshëm për
personat me aftësi
të kufizuara?**

Nga 201 vendvotime të monitoruara, 9% nga tyre kanë gjëra të panevojshme në korridoret për në qendrën e votimit, të cilat pengojnë lëvizjen e votuesve me aftësi të kufizuara, në 93% të tyre ka një tualet afër, por disa nga tualetet janë të mbyllura.

Problemi i madh është se vetëm 60% e tualeteve janë të arritshme për personat me aftësi të kufizuara, ka shkallë, pragje të larta për të hyrë në to, dhe brenda ka korridore dhe dyer të ngushta.

“Ashtë një tualet në qendrën e votimit 0727, por ishte i mbyllur gjatë gjithë kohës, ne dhe anëtarët e BZ kishim një problem të madh.”¹¹

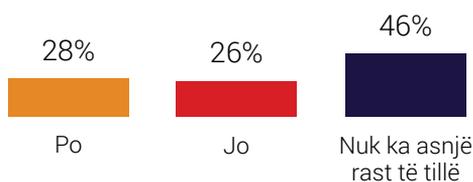
¹¹ Vëzhgues nga Kërçova (citim nga një raport nga monitorimi i zgjedhjeve parlamentare 2020)

A.3. MBËSHTETJE NË QASJE NË QENDRËN E VOTIMIT

Ekzistojnë parregullsi dhe pengesa që ndikojnë që votuesi me aftësi të kufizuara të mos ushtrojë të drejtën e tij/saj për të votuar, edhe pse jashtë ose brenda vendvotimit ka kushte për votim të pandërprerë.

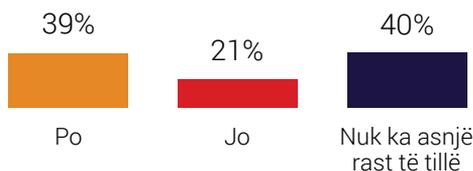
Grafiku 6.28.

A ofron BZ ndihmë personave me aftësi të kufizuara në qasjen në vendvotim?

Grafiku 6.29.

A u jepnin përparësi anëtarët e KZ votuesve me aftësi të kufizuara?

Për votuesit me aftësi të kufizuara të cilët nuk janë në gjendje të hyjnë, dmth. të qasin në qendrën e votimit, bordi zgjedhor është i detyruar t'u mundësojë atyre që të hyjnë në qendrën e votimit në një mënyrë të përshtatshme për të ushtruar të drejtën e tyre për të votuar.

Nga 201 vendvotime të vëzhguara, në 54% të vendvotimeve janë regjistruar persona me aftësi të kufizuara, nga të cilët në 28% të vendvotimeve votuesve me aftësi të kufizuara u është dhënë mbështetja e nevojshme, kurse në 26% jo. Në 8% të vendvotimeve, ishin regjistruar votuesit të cilët nuk mund të ushtronin të drejtën e tyre për të votuar për shkak të paarritshmërisë.

Votuesit me vështirësi në lëvizje nuk mund të qëndrojnë gjatë dhe, nëse nuk u jepet përparësi, mund të heqin dorë nga e drejta e votës. Nga 201 vendvotime të vëzhguara, 60% e tyre kishin votues me vështirësi në lëvizje, nga të cilët 39%

u dha përparësi në ushtrimin e votimit, por në 21% jo. Komentet e vëzhguesve vunë re se disa anëtarë të bordit zgjedhor nuk dinin si t'i ndihmonin votuesit me aftësi të kufizuara, ndërsa të tjerët, për shkak të distancës fizike të detyrueshme, nuk dinin nëse u lejohej t'u afroheshin atyre për mbështetje.

"Gjatë vëzhgimit tim në qendrën e votimit 1539, kishte njerëz me aftësi të kufizuara që kishin nevojë për mbështetje, por anëtarët e BZ nuk ishin informuar nëse kishin të drejtë të ndihmonin votuesit dhe mbanin distancën e tyre në çdo kohë."¹²

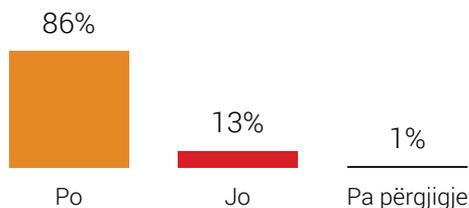
A.4. QASJA NË DHOMËN E VOTIMIT

Salla e votimit është një element shumë i rëndësishëm në ushtrimin e së drejtës së votës. Në ditën e votimit, është me rëndësi të madhe nëse votuesit lejohen të kryejnë të gjitha procedurat në procesin e votimit pa probleme dhe të pavarur në procesin e votimit.

¹² Vëzhgues nga Probishtipi (citim nga një raport nga monitorimi i zgjedhjeve parlamentare 2020)

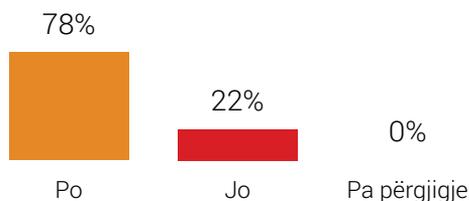
Grafiku 6.30.

**A është dera në
vendvotim mjaft
e gjerë satë hyjë
votues me karrocë?**

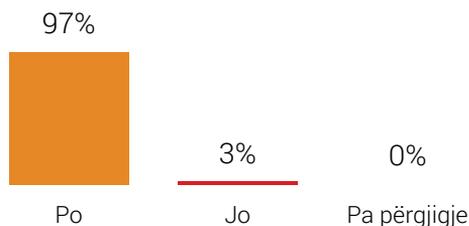
Grafiku 6.31.

**A ka vend për lëvizje
për votuesit me
aftësi të kufizuara
në vendvotim?**

Grafiku 6.32.

**A ka dritë të
mjaftueshme
në vendvotim?**

Nga 201 vendvotime, 86% kanë një derë mjaft të gjerë sa të kalojë çdo votues, përfshirë këtu edhe votuesit në karriget për invalidë. Në 78% të vendvotimeve ka një hapësirë mjaft të gjerë për lëvizje të lehtë të votuesve me aftësi të kufizuara gjatë gjithë procedurës së votimit, dhe në 97% të vendvotimeve ka dritë të mjaftueshme për të parë qartë materialet dhe fletët e votimit.

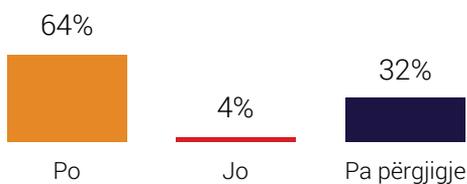
B. QASSHMËRIA NË PROCESIN E VOTIMIT

B.1. PROCESI I VOTIMIT

Në mënyrë që votuesit dhe vëzhguesit të jenë në gjendje të kryejnë të gjitha procedurat në procesin zgjedhor në një kohë dhe në mënyrë korrekte, qendra e votimit duhet të jetë e hapur në kohë, por gjithashtu të gjithë anëtarët e BZ (5 anëtarë) duhet të jenë të pranishëm. Vëzhguesit me aftësi të kufizuara vëzhguan tre qendra votimi, njëra prej të cilave ishte e hapur dhe e mbyllur. Nga 68% në të cilat morën pjesë vëzhguesit me aftësi të kufizuara para fillimit të votimit, 64% u përgjigjën se ishin të hapur në 06:30 (në kohën kur vëzhguesit ishin në hapjen e vendvotimeve) dhe 4% nuk ishin të hapur në kohë.

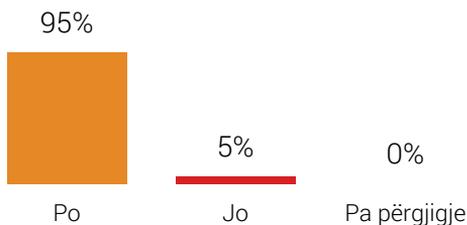
Grafiku 6.33.

**A u hap
vendvotimi
në kohë?**

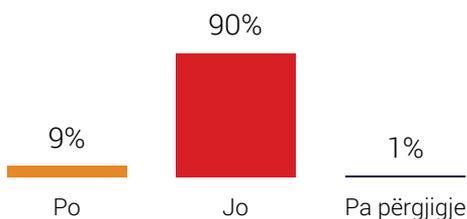
Grafiku 6.34.

**A janë prezent
gjithë anëtarët
e BZ?**

Grafiku 6.35.

**A kishit
probleme
gjatë
legjitimitit?**

Nga 201 vendvotime, në 95% prej tyre ishin prezent të gjithë anëtarët e BZ.

Kur u pyetën nëse BZ-të identifikojnë saktë vëzhguesit me aftësi të kufizuara, në 9% të vendvotimeve vëzhguesit u përgjigjën se kanë probleme me identifikimin, sepse anëtarët e BZ-së u mohojnë të drejtat e tyre të vëzhgimit.

“Gjatë identifikimit tim në vendvotimin 2637, qëndrimi i anëtarëve të bordeve zgjedhore nuk ishte korrekt. Presidenti i BZ këmbënguli të ruajë autorizimin tim. U përpoqa t’i shpjegoja atij se më duhej autorizimi për të vëzhguar në qendrat e tjera të votimit, por ai nuk donte ta kuptonte. “Pasi u paraqita në INKLUZIVA, KSHZ reagoi dhe më vonë autorizimi im u kthye tek unë.”¹³

Në mënyrë që vëzhguesit dhe votuesit të jenë në gjendje të identifikojnë të gjithë anëtarët e BZ-së dhe të monitorojnë aktivitetet e tyre, ata duhet të janë të shënuar siç duhet. Për këtë proces zgjedhor, në 96% të vendvotimeve të vëzhguara BZ kishin karta identiteti.

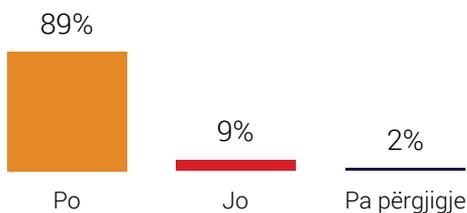
Sekreti i së drejtës së votës është e garantuar ligjërisht për çdo votues. Lidhur me respektimin e sekretit të votimit, në 9% të totalit të vendvotimeve të vëzhguara, gjatë identifikimit të votuesve, anëtarët e BZ lexuan emrat e tyre me zë të lartë.

Në 31% të vendvotimeve kishte persona që nuk gjendeshin në listën e votuesve, dhe në 17% të tyre nuk u ishte shpjeguar se ku të shkonin. Gjithashtu, në 9% të vendvotimeve të vëzhguara, votuesit me aftësi të kufizuara nuk u gjetën në listën e votuesve.

13 Vëzhgues nga Shkupi (citim nga një raport nga monitorimi i zgjedhjeve parlamentare 2020)

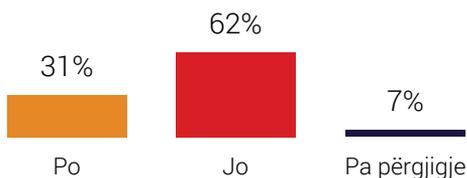
Grafiku 6.36.

**A respektohet sekreti
i së drejtës së votës
gjatë identifikimit të
votuesve?**

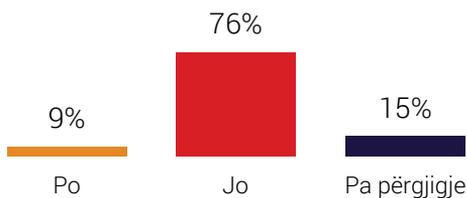
Grafiku 6.37.

**A ka votues që
nuk janë në Listën
e votuesve?**

Grafiku 6.38.

**A keni vërejtur votues
me aftësi të kufizuara
që nuk gjenden në
listën e votuesve?**

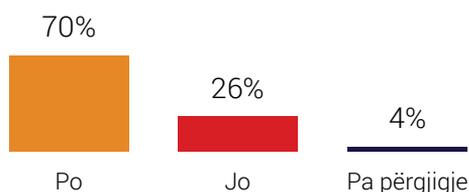
Për votuesit me aftësi të kufizuara, ky është një problem i madh sepse shumë nga mjediset e KKZ-së nuk janë në dispozicion për tu kontrolluar nga votuesit dhe për këtë arsye këta votues shpesh heqin dorë nga procedurat e mëtejshme të votimit.

B.2. DISPONUESHMËRIA E MATERIALEVE TË VOTIMIT PËR MBËSHTETJE TË VOTUESVE ME AFTËSI TË KUFIZUARA

Materialet ndihmëse për të gjithë votuesit, përfshirë votuesit me aftësi të kufizuara, u përgatitën dhe iu dorëzuan KKZ-ve në kohën e duhur.

Grafiku 6.39.

A ka kornizë për nënshkrim?

Korniza për nënshkrim është një mjet ndihmës që ndihmon votuesit të vendosin nënshkrimin e tyre në listën e votuesve. Ky mjet është i dobishëm për votuesit që janë të verbër ose me shikim të dobët, votuesit me aftësi të kufizuara të ekstremiteteve të sipërm dhe votuesit që kanë dridhje të duarve.

Me ndihmën e këtij mjeti, votuesit mund të nënshkruhen në vendin e duhur në listën e votuesve, duke zvogëluar kështu mundësinë e parregullsive në fletët e votimit. Përfshirë proceset e mëparshme zgjedhore rekomandohet që anëtarët e Bordit zgjedhor të përdorin dhe ofrojnë këtë mjet jo vetëm për personat me aftësi të kufizuara, por edhe për të gjithë votuesit e tjerë.

70% të vendvotimeve të mbuluara kishin një kornizë nënshkrimi, por vetëm 52% nuk e përdorën atë për të gjithë votuesit. Korniza për mbështetje gjatë nënshkrimit të listës së votuesve u ishte bërë nga material pa ngjyrë dhe kur u vendos në listën e votuesve, hapja për nënshkrim nuk mund të identifikohet.

“Në qendrën e votimit 2148, korniza dhe shablloni ishin në një kuti me materiale në një kënd. Me kërkesën time, një anëtar i BZ-së e shtoi atë afër listës së votuesve, por edhe më tutje nuk përdoreshte”.¹⁴

¹⁴ Vëzhgues nga Velesi (citim nga një raport nga monitorimi i zgjedhjeve parlamentare 2020)

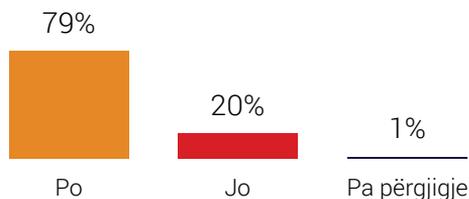

Paravani i votimit është një hapësirë e mbyllur në qendrën e votimit e shënuar me një shenjë universale për aftësinë e kufizuar, ku votuesit me aftësi të kufizuara mund të votojnë në mënyrë të pavarur dhe të mbrojnë sekretin e votimit. Këto paravane të votimit për personat me aftësi të kufizuara duhet të jenë të qëndrueshme dhe stabile dhe nuk duhet të rrotullohen ose të lëvizin për të parandaluar aksidente ose incidente të tilla si rënie. Paraqitja e këtyre paravaneve nuk duhet të dallojë nga të tjerat.

Paravanet e votimit duhet të jenë me lartësi më të ulët në mënyrë që ato të vendosen në një bazë të fortë (për shembull, në një bankë). Me një dizajn të tillë, paravanet e votimit do të ishin të përshtatshme për votuesit që përdorin karriget për invalidë, votuesit që duhet të ulen, ato të verbrit, votuesit e moshuar dhe votuesit që përdorin ndihmesa për ecje, dhe pajisje tjera ndihmëse.

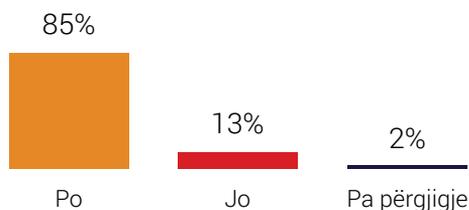
Grafiku 6.40.

A ka një paravan me lartësi të një personi në karrocë?

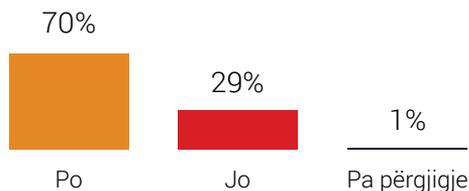
Grafiku 6.41.

A ka distancë midis paravaneve për tu mbajtur fshehtësia e votës?

Grafiku 6.42.

A janë kutitë e votimit në lartësinë e një votuesi në karrocë?

Nga 201 vendvotime, 79% prej tyre kishin një paravan në lartësinë e një votuesi në karrocë për invalidë, por 28% prej këtyre paravaneve nuk ishin të shpakuara (ishin në një zonë të largët). Në 34% të vendvotimeve, paravanet nuk ishin vendosur si duhet, dmth vendi ku ishte vendosur nuk mund të arrihej. Lidhur me stabilitetin e paravaneve, u konkludua se ato nuk janë aspak stabile, kur votuesit afrohen ata lëkunden dhe lëvizin.

“Në qendrën e votimit 1069, paravani për njerëzit me aftësi të kufizuara ishte mbështetur në një mur. BZ, në pyetjen time pse ishte kështu, u përgjigj se nuk kishte vend për të votuar votuesit e tjerë, e jo për personat me aftësi të kufizuara.”¹⁵

Për më tepër, pasi votuesi që ka përdorur një karrocë invalidash për të ketë votuar, në mënyrë që të jetë në gjendje të hedhë votën në mënyrë të pavarur në kutinë e votimit, ajo duhet të vendoset në një lartësi të përshtatshme. Në 29% të vendvotimeve të vëzhguara nuk kishte kuti votimi në lartësinë e një personi në karrocë.

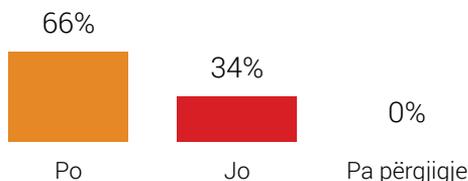
Në këtë drejtim, nuk ka ndonjë përmirësim nga zgjedhjet e mëparshme, sepse për zgjedhjet presidenciale në vitin 2019, përqindja ishte identike me ato aktuale.

Ilustrimet e votimit janë një metodë shtesë e komunikimit me votuesit gjatë votimit dhe zvogëlojnë nevojën për shpjegime shtesë për të gjithë votuesit, përfshirë votuesit me aftësi të kufizuara intelektuale, votuesit e shurdhër dhe votuesit me pak ose aspak shkrim e lexim. Këto materiale lehtësojnë dhe përshpejtojnë procesin e votimit dhe ndihmojnë në parandalimin e reshteve të gjata në qendrat e votimit. Fotografitë e procesit të votimit për këto zgjedhje janë bërë në shtatë gjuhë. Përgatitja e tyre u organizua nga Inkluziva, ndërsa KSHZ i shpërndau ato në të gjitha qendrat e votimit. Nga 201 vendvotime, në 66% të tyre fotografitë janë vendosur në një vend të dukshëm, dhe në 34% të tyre nuk ka asnjë, me shpjegimin se nuk i kanë marrë nga KKZ-të.

¹⁵ Vëzhgues nga Kumanova (citim nga një raport nga monitorimi i zgjedhjeve parlamentare 2020)

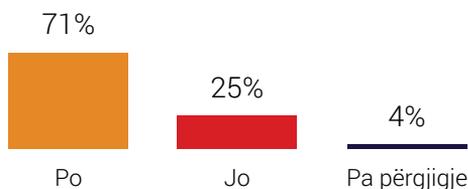
Grafiku 6.43.

**A ka imazhe
sqaruese për
procesin e
votimit?**

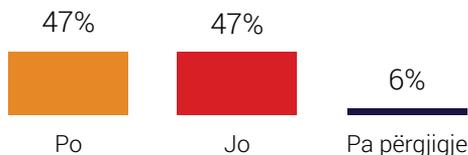
Grafiku 6.44.

**A ka një
model
Braille?**

Grafiku 6.45.

**A ishte modeli
Braille i
vendosur në
tryezë?**

Modeli i votimit është një letre ose dosje plastike me simbole të prekshme në Braille në të cilën vendoset fleta e votimit. Duke përdorur modelin, një votues i verbër ose me shikim të dobët mund të shënojë fletëvotimin në mënyrë të pavarur. Pasi votuesi të ketë shënuar fletën e votimit duke përdorur modelin e votimit, ajo hiqet në mënyrë që fleta të duket e njëjtë me fletët e votimit për të cilat nuk është përdorur modeli i votimit.

Në këto zgjedhje, 71% të 201 vendvotimeve të vëzhguara kishin një model të tillë, por në 47% të këtyre vendvotimeve, modelet nuk u morën nga kutitë e materialeve të paraqitura, dhe anëtarët e bordeve të zgjedhjes nuk ishin në dijeni të qëllimit të tyre. Modeli i votimit për njerëzit që janë të verbër ose me pamje të dëmtuar për këto zgjedhje ishte bërë nga një material shumë i

hollë dhe mund të dëmtohej lehtë kur përdorej nga këta votues. Në dy qendra votimi, votuesit që përdorën modelin u përgjigjën se letra në Braille ishte e palexueshme.

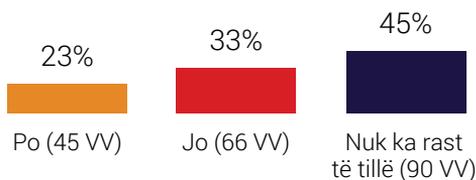
B.3. NDIHMË DHE MBËSHTETJE GJATË VOTIMIT

Është shumë e rëndësishme që anëtarët e Bordit zgjedhor të aftësohen për të menaxhuar siç duhet udhëzimet e votimit të votuesve me aftësi të kufizuara në të pamurit, sepse ata kanë detyrimin të mbështesin votuesit me aftësi të kufizuara në mënyrën e aplikimit dhe përdorimin e duhur të materialeve mbështetëse në kryerjen e të drejtës së votimit.

Nga 201 vendvotime të vëzhguara, në 55% (111 vendvotime) u vërejt se një anëtar i Bordit zgjedhor ka vendosur një fletë votimi në modelin e votimit, por vetëm në 45 (22%) nga 111 vendvotime, BZ e ka vendosur saktë fletën e votimit në model. Për më tepër, nga numri i përgjithshëm i vendvotimeve të vëzhguara në 102 (49%), një votues u vëzhgua duke votuar me modelin, në 37 vendvotime (18%) votuesve u ishte shpjeguar se si ta përdorin modelin, dhe në 65 (32%) qendrat e votimit jo.

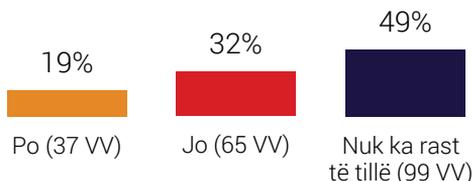
Grafiku 6.46.

**A e vendos anëtar
i KZ fletëvotimin në
mënyrë korrekte në
Modelin e votimit?**

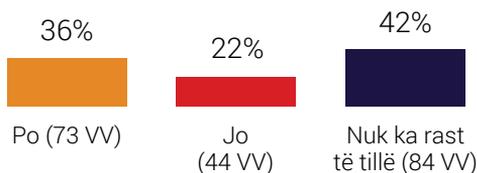
Grafiku 6.47.

A u shpjegon anëtari i KZ votuesve që votojnë me Modelin, si ta përdorin atë?

Grafiku 6.48.

A lejohen votuesit në nevojë të votojnë me ndihmën e një shoku?

Votuesit me aftësi të kufizuara dhe votuesit me shkallë më të ulët të shkrimleximit kanë të drejtë të votojnë me ndihmën e një shoku. Në rast se ata nuk kanë sjellë një person për t'i ndihmuar ata, Bordi zgjedhor është i detyruar të caktojë një person nga radhët e votuesve për t'i ndihmuar ata. Në 117 (55%) nga 201 vendvotime të vëzhguara, u regjistruan votuesit të cilët dëshironin të votonin me shoqëruesit e tyre, por nuk u lejohej të votonin në 44 vendvotime (22%).

“Në qendrën e votimit 405, një person me shikim të dobët që kishte një shok nuk u lejua të votojë me të, një anëtar i BZ erdhi pas paravanit dhe e ndihmoi atë në vend të shoqëruesit.”¹⁶

16 Vëzhgues nga Gostivari (citim nga raporti nga vëzhgimi i zgjedhjeve parlamentare 2020)

Rezultatet e analizës së përgjigjeve nga vëzhgimi i zgjedhjeve të parakohshme parlamentare në vitin 2020 tregojnë se në shumë segmente të procesit zgjedhor nuk ofrohet mbështetja e nevojshme për votuesit me aftësi të kufizuara dhe ata nuk janë në gjendje të ushtrojnë të drejtën e tyre të garantuar për të votuar normalisht dhe në mënyrë të pavarur në qendrat e votimit.

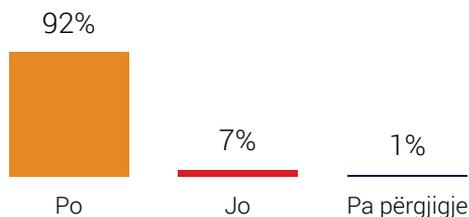
C. MASAT PËR MBROJTJE NGA PËRHAPJA E KOVID-19 GJATË PROCESIT ZGJEDHOR

Për zgjedhjet e 2020 gjatë procesit zgjedhor u miratuan Rekomandimet e detyrueshme të kujdesit shëndetësor nga KOVID-19. Në përputhje me këto rekomandime, rekomandohej të vendosen shenja që shënojnë drejtimin e lëvizjes së votuesve për të vëzhguar distancën minimale të kërkuar (1.5 deri në 2 metra) ndërsa presin në rresht përpara hyrjes në qendrën e votimit. Nga 201 vendvotime, 84% kanë një drejtim të shënuar me distancën minimale të kërkuar para hyrjes në objekt, dhe në 16% jo.

Në 42% të vendvotimeve të monitoruara, tualetet nuk dezinfektoheshin rregullisht dhe në 40% të tyre nuk kishte pajisje të mjaftueshme mbrojtëse që ishte e detyrueshme sipas protokollit shëndetësor (peshqirë letre për duar, sapun i lëngët ose dezinfektues).

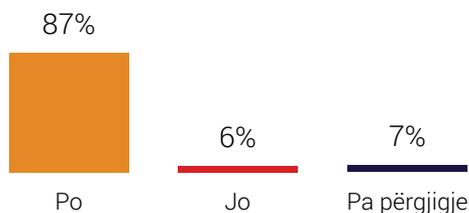
Grafiku 6.49.

**A ka dezinfektues
dhe shportë në
hyrje të VV?**

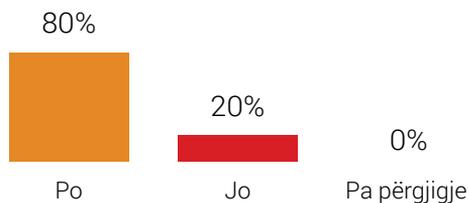
Grafiku 6.50.

**A plotësohet
dhe ndryshohet
dezinfektuesi?**

Grafiku 6.51.

**A ka tregues
në ambient për
distancën e duhur
për votuesit?**

Nga 201 vendvotime të monitoruara, 92% kishin dezinfektues në hyrje të qendrës së votimit. Për më tepër, 87% e tyre vunë re se dezinfektuesi ishte ndryshuar ose plotësuar në kohë, dhe 80% e tyre kishin shenja për distancën e përcaktuar.

Në 88% të vendvotimeve, dritaret janë të hapura, ose të ajrosura në kohë të caktuara, dhe në 84% të tyre ekziston një distancë e përcaktuar ndërmjet anëtarëve të BZ.

Nga 201 vendvotime, në 80% ka shenja për distancën e përcaktuar midis votuesve, dhe në 88% të tyre lejohen vetëm 2-3 votues, në varësi të numrit të paravaneve, por ka edhe shkelje të rregullave.

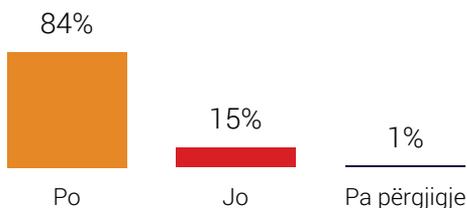
“Në qendrën e votimit 1085 lejoheshin të hyjnë më shumë persona se sa ishte e lejuar dhe nuk u mbajt asnjë distancë fizike midis tyre.”¹⁷

Ndryshe nga zgjedhjet e mëparshme, në këto zgjedhje të gjithë votuesve u kërkohet të mbanin maska mbi hundë, gojë dhe mjekër. Pasi që votuesit u gjetën në listën e zgjedhësve, ata paraqitën një letërnjoftim ose pasaportë për identifikim, por ata ishin të detyruar të hiqnin për pak kohë maskën dhe ta kthenin në të njëjtën mënyrë.

Në 82% të vendvotimeve të vëzhguara, votuesit për pak kohë i hoqën maskat, por në 16% të këtyre vendvotimeve, identiteti i votuesve u vendos pa i ulur maskat.

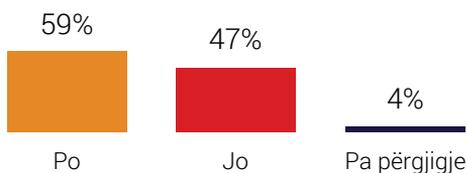
Grafiku 6.52.

A ekziston një distancë e përcaktuar midis BZ (1.5-2m)

Grafiku 6.53.

A vesh BZ pajisje mbrojtëse?

¹⁷ Vëzhgues nga Kumanova (citim nga raporti nga vëzhgimi i zgjedhjeve parlamentare 2020)

Lidhur me aplikimin e masave mbrojtëse midis anëtarëve të BZ, në 15% të vendvotimeve, u identifikua që nuk ishte e mundur të zbatohet distanca e përcaktuar ndërmjet tyre, sepse hapësira ishte shumë e vogël.

Në 47% të 201 vendvotimeve, BZ nuk kishin veshur doreza, duke shpjeguar se ata nuk kishin marrë sasinë e kërkuar, por në një duzinë vendvotimesh as maskat nuk ishin veshur siç duhet.

Ç. PARREGULLSI TË TJERA NË PROCESIN ZGJEDHOR

Vëzhguesit e Inkluziva, përveç detyrimit për të monitoruar dhe identifikuar problemet dhe mangësitë në ushtrimin e së drejtës për të votuar të personave me aftësi të kufizuara dhe zbatimin e masave të mbrojtjes kundër koronavirusit, patën gjithashtu pyetje përmes të cilave u morën të dhëna dhe parregullsi që lidheshin me një fushë tjetër. Më poshtë janë disa prej tyre që mund të kenë ndikim si tek votuesit, ashtu edhe tek vëzhguesit me aftësi të kufizuara. Problemet më të mëdha u regjistruan në Listën e votuesve, një numër i madh i qytetarëve nuk u gjetën në të, në qendrën e votimit 1791 në Listën e votuesve nuk u gjetën më shumë se 40 votues.

“Në qendrën e votimit 1791, shumica e votuesve përsëriteshin në listën e votuesve, dhe mbi 40 nuk ishin regjistruar dhe për këtë arsye, votimi u ndërpre në 08:00 të mëngjesit, dhe vazhdoi në 09:00 me miratimin e KKZ.”¹⁸

18 Vëzhgues nga Novo Sellë - Strumicë (citim nga raporti i vëzhgimit të zgjedhjeve parlamentare 2020)

Në disa qendra votimi u identifikua se dy qendra votimi ishin ngritur në të njëjtën dhomë dhe për atë arsye kishte më shumë njerëz sesa parashikoheshin në masat e mbrojtjes. Sidoqoftë, në disa vendvotime ka pasur raste kur nuk janë respektuar masat e përshkruara.

***“Në qendrën e votimit 1085, anëtarët e BZ nuk mbajnë një distancë të përshtatshme dhe nuk kryhet dezinfektim, qytetarët janë grupuar para ndërtesës të cilët nuk veshin pajisje mbrojtëse dhe nuk mbajnë distancë fizike, por askush nuk reagon”.*¹⁹**

Fotografitë e një kandidati për deputet u postuan në qendrën e votimit 1320, por u hoqën nga një oficer policie para se të fillonte votimi. Në dy qendra votimi, vëzhguesit raportuan se votuesit pa maska dhe me maskat e tyre të zbatuara po hynin në vend të votimit dhe ndryshuan vendet e tyre të votimit për sigurinë e tyre, por kishte edhe raste kur BZ nuk kishte veshur pajisje mbrojtëse gjatë numërimit, si dhe parregullsi të tjera.

***“Në qendrën e votimit 0384, ndërsa numëronte disa prej fletëve të votimit të diskutueshme, presidenti i BZ-së vullnetarisht i konsideroi ato të pavlefshme pa propozuar një votim për të gjithë anëtarët, gjë që shkaktoi një sulm verbal midis anëtarëve të BZ. - Një anëtar i BZ nuk nënshkroi procesverbalin për përmbledhjen dhe përcaktimin e rezultateve. - Kishte fletëvotime me 2 ose 3 vula në to. - KKZ-ja reagoi në KSHZ lidhur me procedurën e votimit në këtë vend të votimit, dhe u bë një deklaratë për të plotësuar procesverbalin nr. 16”.*²⁰**

19 Vëzhgues nga Kumanova (citim nga raporti i vëzhgimit të zgjedhjeve parlamentare 2020)

20 Vëzhgues nga Dojrani (citim nga raporti i vëzhgimit të zgjedhjeve parlamentare 2020)

7. KONKLUZIONE NGA VËZHGIMI I VOTIMIT

Pjesëmarrja elektorale është një proces që u mundëson qytetarëve me aftësi të kufizuara të kenë mundësinë të marrin pjesë më shumë në proceset e vendimmarrjes që ndikojnë në jetën e tyre dhe ushtrimin e të drejtave dhe lirive themelore, përfshirë mirëqenien dhe mbrojtjen e tyre. Të dhënat e marra nga vëzhgimi i zgjedhjeve të parakohshme parlamentare në vitin 2020 identifikuan shumë probleme, vështirësi dhe kufizime që parandalojnë personat me aftësi të kufizuara të marrin pjesë në procesin zgjedhor në bazë të barabartë me të tjerët.

- ➔ Legjislacioni zgjedhor nuk është në përputhje me dispozitat e Konventës së KB për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara në lidhje me ushtrimin e së drejtës për pjesëmarrje të personave me aftësi të kufizuara në procesin zgjedhor, në bazë të barabartë me të tjerët.
- ➔ Legjislacioni kombëtar është kufizues në ushtrimin e së drejtës për të votuar për personat me aftësi të kufizuara, veçanërisht në ushtrimin e kësaj të drejte nga personat me aftësi të kufizuara intelektuale dhe psikosociale.
- ➔ Qytetarët me aftësi të kufizuara që banojnë në institucione, shtëpi strehuese, familje kujdestare ose qendra rehabilitimi nuk mund të ushtronin të drejtën e tyre për të votuar.
- ➔ Shumë njerëz me aftësi të kufizuara nuk janë në gjendje të ushtrorjnë të drejtën e tyre për të votuar për shkak të paarritshmërisë në qendrat e votimit.

- ➔ Mjetet e aksesit të votuesve nuk përdoren plotësisht ose si duhet nga bordet zgjedhore. Bordet zgjedhore nuk kanë aftësi të mjaftueshme për të mbështetur personat me aftësi të kufizuara në qendrat e votimit dhe as njohuri se si të përdorin burimet e krijuara rishtas për të mbështetur personat me aftësi të kufizuara.
 - ➔ Personat me aftësi të kufizuara nuk përfaqësohen në listat e kandidatëve të partive politike (vetëm një kandidat me aftësi të kufizuara u identifikua në zgjedhje). Asnjë person me aftësi të kufizuara nuk u zgjodh anëtar i Kuvendit të RMV, duke përjashtuar këtë grup nga pjesëmarrja e drejtpërdrejtë në legjislaturë.
 - ➔ Ndërgjegjësimi i publikut për të drejtat e garantuara të personave me aftësi të kufizuara është i ulët, dhe si rezultat këta qytetarë përballen me diskriminim nga sistemi i mbështetjes gjatë ushtrimit të së drejtës së tyre për të votuar.
-

8. INFORMACION PËR ZGJEDHJET DHE FUSHATAT PARAZGJEDHORE

8.1. EDUKIMI I ORGANEVE ZGJEDHORE

Komisioni shtetëror i zgjedhjeve, si organi më i lartë për organizimin dhe zbatimin e një mjedisi gjithëpërfshirës zgjedhor dhe mbrojtje për të gjithë votuesit, përfshirë votuesit me aftësi të kufizuara, organizoi trajnime për zonat elektorale para zgjedhjeve. Në ekipin e trajnerëve për edukimin e organeve zgjedhore, këto zgjedhje përfshinë pesë persona me aftësi të kufizuara dhe pesë përfaqësues të organizatave të shoqërisë civile që punojnë në fushën e aftësisë së kufizuar.

Nga vëzhgimi i trajnimeve për organet zgjedhore, u përcaktua që 38 ekipet ekzistuese të trajnerëve nuk përfshinin një trajner me aftësi të kufizuara dhe këta njerëz ishin në një ekip të 39-të special. Kjo e veçoi këtë grup trainerësh, megjithëse disa prej tyre punuan së bashku me të tjerët për zgjedhjet e mëparshme. Në trajnime, për sa i përket aftësisë së kufizuar, ishte kushtuar një kohë shumë e shkurtër prej vetëm 5-7 minutash.

8.2. FUSHATA DHE INFORMACIONI

Fushata e kryer nga KSHZ ishte e arritshme para ditëve të zgjedhjeve, por në të njëjtën kohë edukative dhe informuese për të gjithë qytetarët. Për fushatën u bënë materiale të arritshme, të shtypura dhe video, dhe në përmbajtjen e

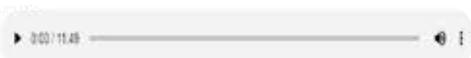
tyre përfaqësoshin të drejtat e votimit të personave me lloje të ndryshme të aftësive të kufizuara. Fushata u krye kryesisht në rrjetet sociale dhe përmes mediave transmetuese, dhe theksi u vu në masat mbrojtëse për kryerjen e zgjedhjeve në kohë krize me KOVID-19.

Për më tepër, Shoqata Inkluziva përgatiti, Manual audio për votimin e të verbërve dhe personave me shikim të dobët²¹ dhe video manual për të drejtat e votimit të personave me aftësi të kufizuara në kushtet e KOVID-19²² të cilat KSHZ-ja i postoi në faqen e saj të internetit dhe i ndau në mediat sociale. Përmes këtij bashkëpunimi, votuesit me aftësi të kufizuara u informuan me kohë se si të ushtronjë në mënyrë të sigurt të drejtën e tyre për të votuar.

21 Manual audio për votimin e të verbërve dhe personave me shikim të dobët:
<https://www.sec.mk/edukacija/>

22 Manual video për të drejtat e votimit të personave me aftësi të kufizuara në kushtet e KOVID-19: <https://bit.ly/2L6FrUi>

Manual audio për votimin e të verbërve dhe personave me shikim të dobët, me masa mbrojtëse nga Covid-19

8.3. INFORMIMI I PUBLIKUT, KOMUNIKIMI ME VOTUESIT DHE PËRSHTATJA E VENDVOTIMEVE

Të gjitha takimet publike dhe konferencat për shtyp të KSHZ-së u interpretuan në gjuhën e shenjave. Në ditën e zgjedhjeve, KSHZ vendosi një linjë telefonike pa pagesë ku të gjithë qytetarët mund të bënin pyetje dhe të komentonin për parregullsitë dhe problemet zgjedhore, dhe qytetarët që ishin të shurdhër ose dëgjim të dëmtuar mund të bënin pyetje përmes thirrjes video dhe të merrnin një përgjigje në gjuhën e shenjave maqedonase.

Lidhur me rekomandimin për përshtatjen e nevojshme të faqes në internet të KSHZ-së që të jetë në dispozicion për personat me aftësi të kufizuara, ende nuk janë bërë ndryshime.

Në mënyrë që votuesit të jenë në gjendje të identifikojnë qendrën e votimit ku ata votojnë, KSHZ lëshoi një dokument me përshkrimet e vendvotimeve para zgjedhjeve. Gjatë analizës së këtij dokumenti, u përcaktua se nuk ishte bërë asnjë korigjim në përshkrimin e vendvotimeve për objektet e riemërtuara.

Kërkesat për vëzhguesit e akredituar për të monitoruar procesin zgjedhor mund të dorëzohen në mënyrë elektronike, dhe shërbimi ekspert i KSHZ-së lëshoi mandate vëzhgimi dhe simbole identifikimi në kohën e duhur.

Në mënyrë që të ishte në gjendje të siguronte distancë të përshtatshme fizike, në përputhje me protokollet shëndetësore, KSHZ bëri rregullime në disa ambiente në të cilat u zhvillua votimi, por kjo nuk ishte e mundur të zbatohet plotësisht për shkak të mungesës së vendeve të përshtatshme të disponueshme. Sidoqoftë, këto ndryshime në qendrat e votimit kanë rritur mundësinë e qasjes më të madhe në vendvotimet.

8.4. MATERIALE MBËSHTETËSE

Për procesin zgjedhor, materialet për të mbështetur të gjithë votuesit, përfshirë votuesit me aftësi të kufizuara, u përgatitën dhe iu dorëzuan KKZ-së në kohën e duhur, por cilësia e këtyre materialeve nuk u përmirësua, edhe pse rekomandimet gjithëpërfshirëse për KSHZ-në u bënë disa herë për të zgjidhur këtë problem.

Modeli i votimit për njerëzit që janë të verbër ose me të pamurit të dëmtuar është bërë nga material shumë i hollë dhe kur përdoret nga këta votues, ai mund të dëmtohet lehtësisht. Në dy qendra votimi, votuesit që përdorën modelin u përgjigjën se letra në Braille ishte e palexueshme.

Korniza mbështetëse e së listës së votuesve u bë përsëri nga materiali pa ngjyrë dhe kur u vendos te lista e votuesve, hapja e nënshkrimit nuk mund të identifikohet. Paravanet e montuara për votuesit në karroca për invalidë ishin jo stabile. Ilustrimet e procesit të votimit për këto zgjedhje u bënë në shtatë gjuhë, prodhimi i tyre u organizua nga Inkluziva, ndërsa KSHZ i shpërndau ato në të gjitha vendvotimet.

8.5. FUSHATAT E PARTIVE POLITIKE

Regjistrimi i kandidatëve u bë nga 12 deri më 20 mars të vitit 2020. Brenda këtij afati të parashikuar ligjërisht, u regjistruan 12 parti politike dhe 3 koalicione, me një total prej 1,598 kandidatësh në 78 lista. Në këto zgjedhje, personat me aftësi të kufizuara përgjithësisht nuk ishin të përfaqësuar në listat e kandidatëve. Kishte një përjashtim në listat e koalicionit “Ne mundemi”, të udhëhequr nga LSDM dhe BESA, ku kishte një kandidat me aftësi të kufizuara, por ai nuk hyri në përbërjen e re parlamentare.

Periudha zyrtare e fushatës filloi më 24 qershor dhe përfundoi në 12 korrik 2020. Pandemia KOVID-19 ndryshoi mënyrën e zhvillimit të fushatave politike. Partitë kryen aktivitetet e fushatës, kryesisht përmes mediave sociale, duke postuar video me fjalime të kandidatëve dhe liderëve të partive. Reklamat u transmetuan në transmetime dhe media sociale, si dhe në bilborde.

Njoftim për një program të gjuhës së shenjave të koalicionit “Ne mundemi”

Програмата на СДСМ и Коалицијата Можеме објавена на знаковен јазик

📅 07/07/2020 | ⌚ 10:06 | 📁 Категорија: Можеме, Соопштенија

[Facebook](#)[Twitter](#)[LinkedIn](#)

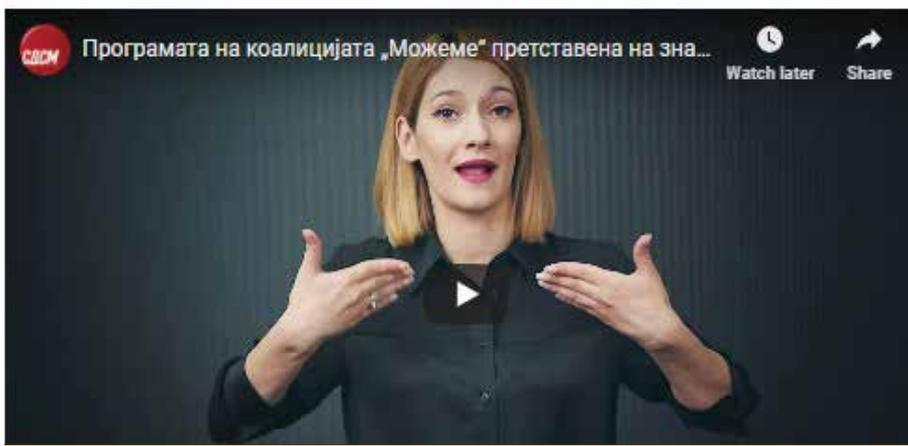

Водејќи се од принципите на инклузивност и еднаквост, СДСМ и Коалицијата „Можеме“ шесте клучни столба од Програмата ги објавија на знаковен јазик.

На овој начин, најважните, клучните ветувања и заложби на СДСМ и коалицијата „Можеме“ сега се достапни и за лицата со оштетен слух и за лицата со оштетен вид.

СДСМ како и досега останува посветена на градење систем кој пружа и нуди еднакви можности за сите.

Во прилог ви испраќаме видео линк од Програмата на знаковен јазик.

Një nga çështjet që u theksua në kongresin e LSDM ishin premtimet për kujdes më të mirë për kategoritë më të prekshme: për njerëzit me lloje të ndryshme të aftësive të kufizuara, u premtuan përfitime më të larta, si dhe rampat e hyrjes së detyrueshme për të gjitha ndërtesat publike deri në 2024. Programi i koalicionit “NE MUNDEMI”, përveç në formë të shtypur, është bërë me interpretimin e gjuhës së shenjave.

Në Konventën e koalicionit Rindërtim për Maqedoninë, të udhëhequr nga VMRO-DPMNE, në të cilën u përfaqësuan kandidatët, kishte një përkthyes

të gjuhës së shenjave. Premtimet e këtij koalicioni në lidhje me të drejtat e personave me aftësi të kufizuara u referoheshin mundësive më të mëdha të punësimit. Videot e fushatave të këtyre dy partive politike ishin kryesisht me titra.

Interpretimi në gjuhë të shenjave në një konventë të VMRO-DPMNE

9. ANALIZA E VËZHGIMIT TË RAPORTIMIT TË MEDIAVE GJATË FUSHATAVE PARAZGJEDHORE NË VITIN 2020

Në ditët e sotme, kryesisht media formon vetëdijen publike, e cila ndikon në mënyrën e shikimit të një grupi të caktuar shoqëror, i cili është veçanërisht i rëndësishëm kur bëhet fjalë për aftësinë e kufizuar. Pyetja themelore që lind kur flitet për mënyrën e raportimit të mediave është se çfarë mesazhi dërgojnë mediat për sfidat me të cilat përballen qytetarët me aftësi të kufizuara kur përpiqen të marrin pjesë në jetën politike.

Në mënyrë që të përcaktohet mënyra e mbulimit mediatic të personave me aftësi të kufizuara në procesin zgjedhor për Zgjedhjet parlamentare 2020 në RMV, Shoqata Inkluziva monitoroi mbulimin mediatic të aftësisë së kufizuar.

9.1. PËRMBLEDHJE E MONITORIMIT TË MEDIAVE

Gjatë fushatës elektorale për zgjedhjet e parakohshme parlamentare në vitin 2020, tema e aftësisë së kufizuar u prezantua në një numër shumë të vogël të televizioneve, gjë që kontribuon në faktin që këta qytetarë nuk janë të informuar për të drejtat e tyre politike dhe elektorale.

Kodi zgjedhor parashikon rregullimin e hollësishëm të sjelljes së medias, nga shpallja e zgjedhjeve deri në periudhën e fushatës zgjedhore. Televizionet kombëtare që mbuluan procesin zgjedhor ishin të detyruar ligjërisht të transmetonin programet e tyre në një mënyrë të arritshme dhe të arritshme për personat me aftësi të kufizuara, por ky detyrim nuk u respektua gjerësisht.

Në media si në gjuhën maqedonase ashtu edhe në gjuhën shqipe, numri i artikujve që u referohen personave me aftësi të kufizuara është i pamjaftueshëm dhe duhet të rritet. Mbulimi i çështjeve që lidhen me personat me aftësi të kufizuara duhet të përmirësohet ndjeshëm për nga sasia dhe cilësia.

Temat që prekin njerëzit me aftësi të kufizuara më së shpeshti trajtohen përmes lajmeve, raporteve dhe historive shoqërore. Nevojitet një angazhim më i madh mediatik dhe nismë më e madhe e gazetarëve nga identifikimi i temave që lidhen me aftësinë e kufizuar dhe mbulimi i tyre, deri te fillimi i reagimeve nga institucionet dhe zgjidhja e problemeve.

Mediat ende përdorin terminologji të vjetëruar, siç janë personat me nevoja të veçanta, personat me invaliditet, personat me hendikep, vendse personat me aftësi të kufizuara ose terma më të përshtatshëm. Kjo është pjesërisht për shkak të mungesës së një termi të përcaktuar kombëtar që do të përdoret në vend, por përdorimi i termave të vjetëruar duhet të ndërpritet.

Kjo mund të jetë për shkak të arsyeve të ndryshme, për të cilat aktualisht mund të supozojmë: mungesa e njohurive në lidhje me komunikimin me personat me aftësi të kufizuara, paragjykimet dhe stigmatizimet, mungesa e interesit publik për këtë temë, më pak shikueshmëri dhe komunikim në media

nga personat me aftësi të kufizuara dhe organizatat si dhe dukuritë e tjera. Mungesa e personave me aftësi të kufizuara nga raportimi në media duhet t'i nënshtrohet analizës shtesë të ekspertëve dhe të identifikojë mënyrat në të cilat mund të përmirësohet.

9.2. METODOLOGJIA

Mbulimi mediatik u realizua nga 24 qershori 2020, pra nga fillimi i fushatës zgjedhore, deri më 12 korrik 2020, deri në ditën e fundit të fushatës zgjedhore dhe ditën e zgjedhjeve më 15 korrik 2020.

Mediat që u monitoruan janë:

- ➔ RTM 1 dhe RTM 2 - si shërbime të transmetimit publik,
- ➔ TV Sitel, TV Telma, TV Alsat-M, TV Alfa dhe TV Kanal 5 - si televizione të nivelit shtetëror përmes një operatori multipleks tokësor dixhital, dhe,
- ➔ TV 24 dhe TV21 si televizione që transmetojnë programe në nivel kombëtar në gjuhën maqedonase dhe shqipe.

Sipas objektivave të përcaktuar të monitorimit, fokusi ishte vetëm në ato përmbajtje që lidhen me aftësinë e kufizuar, nga disa aspekte:

- ➔ Aksesit në përmbajtje;
- ➔ Mënyra e përcaktimit të aftësisë së kufizuar nga gazetari dhe pjesëmarrësit;
- ➔ Koha e kushtuar pozitës së personave me aftësi të kufizuara në procesin zgjedhor dhe politik;
- ➔ Konteksti që flet për personat me aftësi të kufizuara dhe përfaqësimin e personave me aftësi të kufizuara.

Gjatë gjithë periudhës së fushatës zgjedhore për zgjedhjet e parakohshme parlamentare 2020 (14 qershor - 12 korrik), u përcollën mediat qendrore të lajmeve me mbulim kombëtar: RTM 1 (ora 19:30) dhe RTM 2 (ora 18:30), TV Sitel (ora 19:00), TV Telma (ora 18:30), TV Alsat-M (ora 19:00), TV Alfa (ora 19:30), TV Kanal 5 (ora 18:00), TV 24 (ora 20:00) dhe TV21 (ora 18:30).

Gjithashtu u ndoqën shfaqjet e zgjedhjeve të debatit: RTM 1 - Debatit për zgjedhjet parlamentare 2020; RTM 2 - Emision debati; TV Telma - Top Tema; TV Alsat-M - 360 gradë; TV Alfa - Emision debatues ÇFAR NUK ËSHTË E QARTË?; Kanali TV 5 - Vetëm intervistë; TV 24 - 24 analiza Studio e hapur, dhe TV 21 - Klik plus, ndërsa emisioni debatues "Detektor" nuk u transmetua në TV Sitel në këtë periudhë.

Numri rendor	Madia	Lajme	Emision debati
1	RTM 1	Ora 19:30	Debatit për zgjedhjet parlamentare 2020
2	RTM 2	Ora 18:30	Emision debati
3	TV Sitel	Ora 19:00	/
4	TV Telma	Ora 18:30	Top tema
5	TV Alsat-M	Ora 19:00	360 gradë
6	TV Alfa	Ora 19:30	Çfarë nuk është e qartë?
7	TV Kanal 5	Ora 18:00	Vetëm intervistë
8	TV 24	Ora 20:00	24 Analizë – Studio e hapur
9	TV21	Ora 18:30	Klik plus

Tabela - media dhe programet e monitoruara

Monitorimi i mundësisë së shfaqjeve qendrore të lajmeve dhe debateve përfshinte disponueshmërinë e një programi për personat me aftësi të kufizuara, mbi të gjitha, ekzistencën e interpretimit të gjuhës së shenjave dhe

nëntitullimin e përmbajtjes. Gjithashtu matet koha e kaluar për personat me aftësi të kufizuara, konteksti në të cilin flitet, kuptueshmëria e fjalës (fjalim i thjeshtë dhe i qartë, i cili nuk është i ngarkuar me shumë fjalë të huaja, zhargon profesional dhe frazeologji), i cili flet për personat me aftësi të kufizuara (vetë personat me aftësi të kufizuara ose dikush tjetër) dhe mënyra e përcaktimit të aftësisë së kufizuar (përkufizimi, terminologjia).

Të dhënat e marra u analizuan duke përdorur metodat sasiore të analizës së të dhënave. Rezultatet e analizës shërbejnë për të siguruar informacion që mund të shërbejë për të rritur shikueshmërinë e personave me aftësi të kufizuara në media, gjë që do të kontribuojë në një kuptim më të mirë të këtij grupi nga publiku i gjerë për pjesëmarrje të barabartë në proceset politike dhe zgjedhore.

Kufizimi i hulumtimit është se ai merret me mbulimin e temave për personat me aftësi të kufizuara në fushatat zgjedhore vetëm duke parë televizion, dhe jo duke mbuluar media të tjera, të tilla si media në internet dhe portalet. Për më tepër, programi i plotë i televizioneve nuk ndiqet, por tregon vetëm ditarët dhe debatet. Gjatë fushatave të zgjedhjeve parlamentare në vitin 2020, për shkak të pandemisë së KOVID-19, segmente të konsiderueshme të fushatave të partive politike rrjedhën në internet dhe veçanërisht në rrjetet sociale, të cilat nuk i nënshtrohen kësaj analize. Kështu, hulumtimi nuk përpunon artikujt, njoftimet ose përmbajtjet multimediale të botuara në mediat e internetit, si dhe në rrjetet sociale nga vetë partitë politike. Sidoqoftë, duke supozuar se përmbajtja kryesore janë ato që janë të pranishme në raportimin televiziv dhe roli i tyre në krijimin e opinionit publik, ne konsideruam se kjo përmbajtje është pika fillestare për këtë lloj analize. Në të njëjtën kohë, ky është hulumtimi i parë për monitorimin e mbulimit mediatic të kryer nga organizata "Inkluziva" dhe një përpjekje për të kontribuar informacion mbi përfaqësimin e çështjeve për personat me aftësi të kufizuara në hapësirën mediatike.

9.3. DISPONUESHMËRIA E PËRMBAJTJES

A. LAJMET QENDRORE

Programet qendrore të lajmeve dhe debateve në televizionin kombëtar janë kryesisht të paarrishme për personat me aftësi të kufizuara - ato nuk interpretohen në gjuhën e shenjave dhe nuk kanë titra.

Do të thotë, lajmet qendrore të Radios dhe televizionit Maqedonas RTM 1 dhe RTM 2, TV Sitel, TV Telma, TV Alfa, TV Kanal 5 janë të padisponueshme.

Alsat-M TV dhe TV21 në lajmet qendrore kishin titrat e përmbajtjes. Edhe pse kjo është bërë për shkak të përkthimit në maqedonisht dhe shqip, në këtë mënyrë mundësia e qasjes është pjesërisht e mundshme.

Televizioni 24 ishte i vetmi stacion televiziv që siguroi interpretimin e plotë të lajmeve qendrore në gjuhën e shenjave brenda programit të tij të rregullt.

Kjo situatë me disponueshmërinë e programeve televizive kombëtare është jashtëzakonisht e pafavorshme për personat me aftësi të kufizuara, veçanërisht për të shurdhrit ose me dëmtim në të dëgjuarit. Ata parandalohen të informohen për tema me interes publik, përfshirë temat dhe informacionin mbi të cilin bazojnë mendimin e tyre nëse dhe si do ta ushtrojnë të drejtën e tyre të votës. Veçanërisht është shqetësuese që programet qendrore të lajmeve nuk janë në dispozicion në shërbimin publik. Është mirë që në disa shfaqje është e mundur të lexosh të paktën lajme të shkurtra, por gjithsesi ekziston një ndryshim i rëndësishëm në trajtimin e temave të caktuara gjatë gjithë programit të lajmeve dhe sasia e kufizuar e informacionit në fund të ekranit.

Kjo situatë është veçanërisht e pakuptueshme sepse shumica e televizioneve kanë shkruar tekst të përdorur për të paraqitur lajme, por nuk është në dispozicion për shikuesit.

Lajmet qendrore të Radios dhe televizionit Maqedonas janë të padisponueshme - ato nuk interpretohen në gjuhën e shenjave dhe nuk kanë titra. Sidoqoftë, RTM 1 transmeton lajme në gjuhën e shenjave në ora 17:00.

Ky koncept është i gabuar - Lajmet në gjuhën e shenjave transmetohen në një kohë kur nuk janë mjaft të arritshme për qytetarët. Kjo do të thotë, personat me aftësi të kufizuara që janë të punësuar nuk mund ta ndjekin këtë lajm para ose pas detyrimeve të tyre të biznesit, ashtu si qytetarët që ndjekin lajmet pa i përkthyer ato në gjuhën e shenjave mund ta bëjnë këtë.

Qasja ekzistuese tregon se shërbimi publik maqedonas i kushton kohë minimale televizive një programi të disponueshëm të lajmeve, i cili nuk shikohet sa duhet, dhe kështu është i paarritshëm për popullatën për të cilën është menduar. Për rezultate shumë më të mira, do të ishte e dëshirueshme që të gjitha lajmet të ishin në dispozicion të qytetarëve me aftësi të kufizuara, si për të gjithë të tjerët.

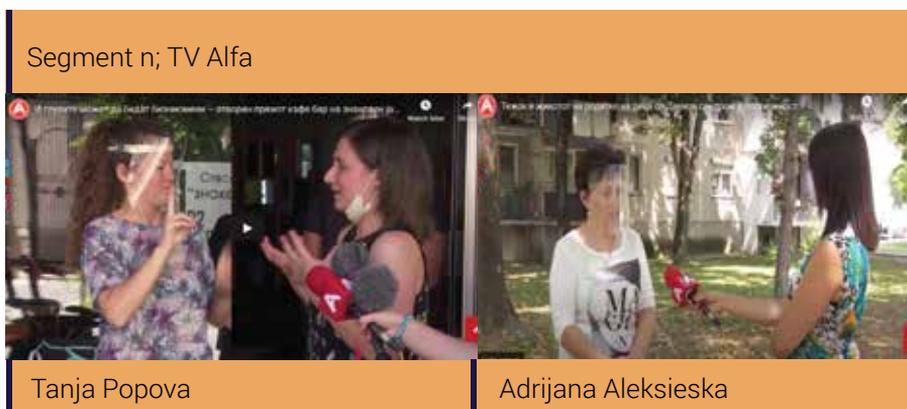
Gjatë monitorimit të fushatës zgjedhore tetëmbëdhjetë ditore, katër nga nëntë stacione televizive u dhanë kohë personave me aftësi të kufizuara në programet qendrore të lajmeve:

Në RTM 1 më 3 korrik 2020 në lajmet qendrore në orën 19:30, politikani Petar Kolev njoftoi një mesazh zgjedhor se zgjidhjet sistematike janë të nevojshme për njerëzit me aftësi të kufizuara.

Në TV21, më 25 qershor 2020 në lajmet qendrore në orën 18:30, gazetarja Flora Shabani citoi vërejtjen nga shoqata Hendikep plus që përmbajtja e videoklipit "Maqedoni, ngrihu", të partisë politike VMRO DPMNE është ofenduese për personat me aftësi të kufizuara.

Në lajmet qendrore në orën 19:30 në RTM 2, më 8 korrik 2020, drejtuesi Gazmend Kuritishi përmendi se prindërit e fëmijëve me nevoja të veçanta u bëjnë thirrje palëve që të nënshkruajnë kërkesat e tyre për zgjidhje sistemike, si një detyrim për të përmbushur pas zgjedhjes së qeverisë së re.

Në TV ALFA, më 1 korrik 2020, në lajmet kryesore në orën 19:30, politikanja Dafina Stojanovska (VMRO-DPMNE) foli për politikën për zgjidhje sistemike për personat me aftësi të kufizuara në programin e tyre politik.

Në TV ALFA, në lajmet kryesore në orën 19:30 të 14 korrikut, u shfaqën dy artikuj kushtuar sfidave të personave me aftësi të kufizuara. Në artikullin²³ e parë me gazetaren Adrijana Aleksieska, folësi ishte një person i shurdhër që ndau njohuritë dhe përvojën në fillimin e biznesit privat.

23 Segmenti i parë në lajmet qendrore të ALFA TV: <http://bit.ly/3jcDMcx>

Në raportin e dytë në lajmet qendrore në Alfa TV²⁴ më 14 korrik në orën 19:30, u përfaqësuan një nënë dhe një fëmijë i mitur me aftësi të kufizuara, duke theksuar problemet me të cilat përballen prindërit e fëmijëve me aftësi të kufizuara dhe nevojën për zgjidhje sistemike për të përmirësuar situatën.

Ajo që vihet re nga numri i vogël i artikujve është se përdoret terminologjia e ndryshme dhe e papërshtatshme për aftësinë e kufizuar.

Koha e kushtuar temës së personave me aftësi të kufizuara është e parëndësishme krahasuar me kohëzgjatjen totale të programeve të informacionit dhe mbulimi i këtyre temave është i rrallë. Sidoqoftë, ne besojmë se përshtatshmëria e kohës së përdorur mund të diskutohet vetëm pasi të analizohet përmbajtja kushtuar personave me aftësi të kufizuara.

B. EMISIONE ME DEBATE POLITIKE

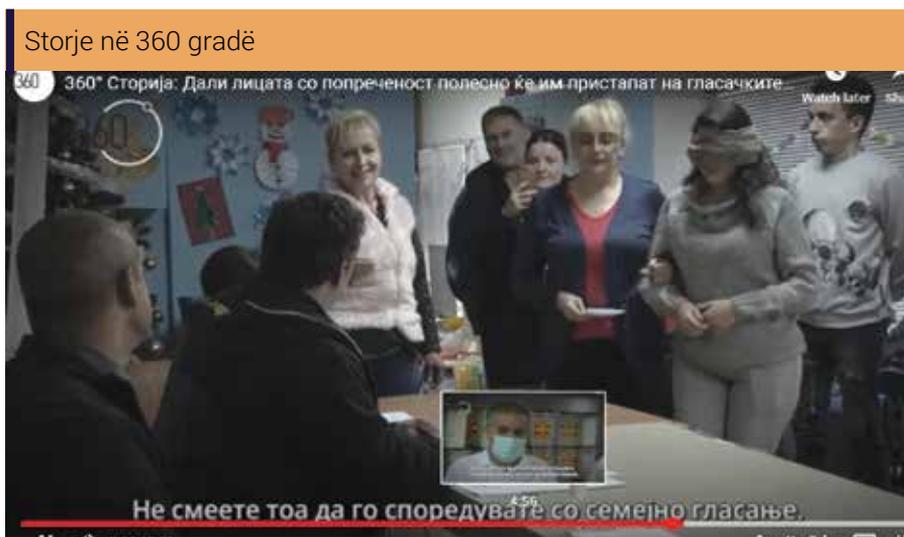
Gjatë monitorimit të tetëmbëdhjetë ditëve të fushatës zgjedhore, tema e aftësisë së kufizuar ishte e pranishme vetëm në dy nga nëntë televizionet e monitoruara në emisionet politike debatuese: në TV21 në emisionin Debatet zgjedhore më 3 korrik 2020 dhe në Alsat-M në shfaqjen 360 gradë më 10 korrik 2020. Koha totale e kushtuar temës së personave me aftësi të kufizuara në periudhën e vëzhgimit është 8 minuta dhe 53 sekonda.

Në emisionet e debatimeve politike të Radios dhe televizionit të Maqedonisë RTM 1 dhe RTM 2, TV Telma, TV Alfa, TV Kanal 5 dhe Televizioni 24 nuk kishte interpretim në gjuhën e shenjave ose titra. Alsat-M TV dhe TV21 në emisionet e debatit kishin titra mbi përmbajtjen, por vetëm për shkak të përkthimit të

24 Segmenti i dytë në lajmet qendrore të ALFA TV: <http://bit.ly/3r3zTsN>

përmbajtjes në maqedonisht ose shqip, gjë që në këtë mënyrë pjesërisht mundësoi qasje.

Vetëm në dy debate politike u diskutua tema e aftësisë së kufizuar. Në²⁵ debatet elektorale në TV21 më 3 korrik 2020, politikanët folën për të drejtat sociale të personave me aftësi të kufizuara dhe prindërve të tyre. Përfaqësuesit e LSDM-së dhe VMRO-DPMNE diskutuan këtë temë në lidhje me politikën në fushën e të drejtave sociale në program, politikën ekzistuese dhe zbatimin e tyre.

25 <https://bit.ly/36qxHDS>

Emision debatus në TV21

Në emisionin 360 gradë në Alsat-M nga 10 korriku 2020 në orën 22:00, presidenti i KSHZ dhe shoqata Inkluziva dhanë deklarata në lidhje me zgjedhjet e ardhshme në vend dhe organizimin e tyre në kushtet e krizës së koronës.

Në këtë artikull, një numër i madh i personave me aftësi të kufizuara u përfaqësuan si folës, gjë që u dha atyre mundësinë të paraqesin publikisht problemet me të cilat përballen dhe të japin sugjerime për zgjidhjen e tyre. Ky artikull ofron një shembull se si të raportojmë për të drejtat, problemet dhe sfidat e personave me aftësi të kufizuara, si dhe mënyrat për t'i adresuar ato me përfshirjen e të gjithë aktorëve.

Nga emisionet e monitoruara politike në nëntë televizione, u përdor fjalor i pakuptueshëm për qytetarët. Në TV Telma në "Top tema", nga gjithsej 13 shfaqje të shikuara, 4 fjalime kishte me përdorim të shumë fjalëve të huaja, zhargon profesional dhe frazeologji. Në "ÇFAR IS NUK ËSHTË E QARTË?" Në TV Alfa, nga 15 emetime, 8 ishin me fjalim të pakuptueshëm, ndërsa në "24

Analiza - Studio e hapur” në TV24, nga 18 emetime të shikuara, në 11 kishte shumë fjalë të huaja të përdorura, zhargon profesional dhe frazeologji.

C. DITA E ZGJEDHJEVE

Në ditën e zgjedhjeve, më 15 korrik 2020, nga ora 06:00 deri në ora 21:00, shoqata Inkluziva kishte 67 vëzhgues të dislokuar me aftësi të kufizuara në 210 vendvotime në të gjitha zonat elektorale.

Nga monitorimi i njoftimeve për media, u vunë re 45 raporte nga konferencat për shtyp, dhe në shumicën e tyre kishte të futur një përmbajtje video. Informime me raporte nga konferencat për shtyp u vunë re gjithashtu në televizionet kombëtare: TV 24, TV21, TV Sitel, RTM 1, TV Telma dhe Kanal 5.

Një raport i veçantë nga TV Telma u përgatit për vëzhgimin²⁶ e zgjedhjeve nga personat me aftësi të kufizuara me deklarata nga vëzhguesit nga Shkupi, të cilat transmetoheshin në programin e rregullt të lajmeve në televizion.

Segment për monitorimin e zgjedhjeve nga persona me aftësi të kufizuara në TV Telma

26 <https://bit.ly/3rGM0Z>

10. REKOMANDIME

PRIORITETET PËR ZGJIDHJET SISTEMIKE

- ➔ Qeveria duhet të marrë masa dhe aktivitete në mënyrë që të harmonizojë kornizën ligjore në vend me dispozitat e Konventës së KB për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara, veçanërisht ndryshimet në Kushtetutë dhe ligjet e tjera që do të heqin bazat e diskriminimit për sa i përket të drejtës së votës për personat e privuar nga zotësia juridike.
- ➔ Qeveria, sa më shpejt të jetë e mundur, duhet të kryejë një regjistrim të popullsisë, dhe listat për regjistrimin e ardhshëm duhet të kenë një kolonë që do të përfshijë qytetarë me aftësi të kufizuara, duke përfshirë të dhënat e tyre (gjinia, seksi, kombësia, lloji i aftësisë së kufizuar dhe moshë)
- ➔ Ministritë përkatëse duhet të përgatisin një regjistër të personave me aftësi të kufizuara fizike, vizuale, dëgjimore, intelektuale dhe psikosociale dhe të regjistrohen në regjistrimin e ardhshëm.
- ➔ Në zgjedhjet e ardhshme, KSHZ-ja duhet të sigurojë ushtrimin e së drejtës për të votuar për personat me aftësi të kufizuara që banojnë në institucione, qendra rehabilitimi, familje kujdestare, shtëpi kujdesi dhe të ngjashme.
- ➔ Është e nevojshme të futet një kriter për qasje në qendrën e votimit brenda Kodit zgjedhor, dmth. çdo objekt ku organizohet votimi duhet t'i nënshtrohet një vlerësimi të aksesit.

PËR ORGANET ZGJEDHORE

- ➔ Gjatë zgjidhjes dhe edukimit të bordeve zgjedhore, duhet kushtuar vëmendje pjesëmarrjes së personave me aftësi të kufizuara. Për më tepër, anëtarët e BZ duhet të informohen dhe arsimohen për përdorimin e ndihmës dhe procedurave të votimit për të siguruar qasje të papenguar në të drejtën e votës për votuesit me aftësi të kufizuara.
- ➔ Mjetet ekzistuese për votim të arritshëm për personat me aftësi të kufizuara duhet të përmirësohen, si dhe ndërgjegjësimi i anëtarëve të BZ në lidhje me përdorimin e tyre.
- ➔ Ekranet e votimit duhet të bëhen nga materiale më të qëndrueshme dhe të forta ose të vendosen në një sipërfaqe të fortë. Kutitë e votimit për karrocet për invalidë duhet gjithmonë të shpaketohen dhe të vendosen në një vend të arritshëm. Të paktën një nga kutitë e votimit duhet të vendoset në lartësinë e një personi në karrocë. Korniza e nënshkrimit duhet të jetë prej plastike me ngjyrë (në vend të asaj transparente) për të kryer më mirë funksionin e tij. Shabllonet e votimit në Braille duhet të jenë prej materiali të fortë.
- ➔ Komisioni shtetëror i zgjedhjeve të sigurojë përmirësime shtesë në faqen e tyre të internetit për ta bërë atë të arritshme për personat me aftësi të kufizuara fizike, vizuale, dëgjimore, intelektuale dhe psikosociale.

- ➔ Është e nevojshme, në periudhën ndërmjet dy cikleve zgjedhore, të bëhet një program trajnimi për edukimin e vazhdueshëm të bordeve zgjedhore në lidhje me votimin e personave me aftësi të kufizuara, mbështetjen e duhur në qendrat e votimit me materiale për të mbështetur votuesit me aftësi të kufizuara si dhe të sigurohet qasja për votuesit me aftësi të kufizuara gjatë procesit zgjedhor.
- ➔ Është e nevojshme që KSHZ-ja të vazhdojë me përgatitjen e materialeve të disponueshme në formate të ndryshme, duke përfshirë forma të shtypura, elektronike dhe video (me interpretim të gjuhës së shenjave, përkthime dhe audio), si dhe të zhvillojë një fushatë arsimore, përmes së cilës personat me aftësi të kufizuara do të informohen në lidhje me të drejtat e tyre të votimit dhe rregullimet e arsyeshme të bëra për t'i mbështetur në ushtrimin e të drejtave të tyre të votës.
- ➔ Ka nevojë për materiale në dispozicion të votuesve me aftësi të kufizuara për të identifikuar dhe raportuar parregullsitë dhe çdo problem tjetër që mund t'i pengojë ata të ushtrjnë të drejtën e tyre të votës.
- ➔ Kur dorëzohen listat e kandidatëve në KSHZ, palët duhet të përmendin nëse kanë kandidatë me aftësi të kufizuara, në mënyrë që të mbajnë shënime të përfaqësimit të kandidatëve me aftësi të kufizuara

PËR PARTITË POLITIKE

- ➔ Partitë politike të përfshijnë personat me aftësi të kufizuara në radhët e tyre, si dhe në organet e tyre. Partitë politike duhet të kujdesen për përfaqësimin e kandidatëve me aftësi të kufizuara në listat e tyre të kandidatëve për zgjedhje.
- ➔ Partitë politike duhet të përfshijnë në programet e tyre politika që promovojnë të drejtat dhe mundësitë për personat me aftësi të kufizuara. Të konsultohen dhe të përfshijnë personat me aftësi të kufizuara dhe organizatat e tyre në zhvillimin e politikave.
- ➔ Partitë politike duhet të sigurojnë disponueshmërinë e zyrave të tyre politike, fushatave, faqeve të internetit dhe programeve politike, duke respektuar parimin e mundësive të barabarta për personat me aftësi të kufizuara për të marrë pjesë në jetën politike.
- ➔ Secila parti politike duhet të sigurojë që materialet e shtypura, elektronike dhe video të përdorura për fushatat të përgatiten në përputhje me standardet e aksesit (interpretimi i gjuhës së shenjave, titrat dhe audio).
- ➔ Për të arritur një bashkëpunim më të madh midis partive politike dhe organizatave të personave me aftësi të kufizuara, veçanërisht në përgatitjen e programeve zgjedhore dhe hartimin e fushatave.

- ➔ Partitë politike të ndërmarrin aktivitete për të motivuar personat me aftësi të kufizuara dhe përfaqësuesit e tyre për të marrë pjesë në jetën politike (të tilla si përfshirja e kandidatëve me aftësi të kufizuara në listat për zgjedhjen e deputetëve dhe këshilltarëve, përgatitja e programeve politike në dispozicion për të gjithë votuesit për të informuar votuesit me aftësi të kufizuara, takime me shoqata të personave me aftësi të kufizuara, etj.).
- ➔ Përfaqësuesit e partive politike (personat përgjegjës për komunikimin me publikun, vendimmarrësit, politikëbërësit) për të marrë pjesë në trajnime për komunikimin, aksesin dhe politikën për personat me aftësi të kufizuara, në mënyrë që të përmirësojnë aksesin elektorale për personat me aftësi të kufizuara dhe zbatimin e fushatave politikave të qasshme .
- ➔ Partitë politike duhet të sigurojnë interpretimin e gjuhës së shenjave në tubimet e tyre politike, debate televizive, mbledhje, konventa dhe ngjarje të tjera politike.

PËR MEDIAT

- ➔ Media duhet të krijojë informacion në një mënyrë të arritshme për t'u dhënë mundësi njerëzve me aftësi të kufizuara fizike, vizuale, dëgjimore, intelektuale dhe psiko-sociale të kenë informacion gjatë procesit zgjedhor.
 - ➔ Të organizohen trajnime për nëpunësit e mediave mbi praktikën dhe standardet për mbulimin e çështjeve të aftësisë së kufizuar. Gazetarët dhe redaktorët duhet të edukohen për përdorimin e terminologjisë së duhur të aftësisë së kufizuar dhe praktikave më të mira për raportimin e personave me aftësi të kufizuara gjatë zgjedhjeve.
 - ➔ Media duhet të jetë e kujdesshme kur organizon shfaqje debati dhe paraqitje të ftuar për të përfshirë personat me aftësi të kufizuara dhe shoqatat që përfaqësojnë të drejtat e personave me aftësi të kufizuara.
 - ➔ Rritja e mbulimit dhe informacionit mediatik mbi pengesat dhe praktikën e mira për të siguruar pjesëmarrje të barabartë të personave me aftësi të kufizuara në procesin politik dhe zgjedhor.
 - ➔ Gazetarët duhet të bëjnë një përpjekje në punën e tyre të rregullt për të hulumtuar, analizuar dhe mbuluar tema në lidhje me të drejtat dhe kushtet e personave me aftësi të kufizuara.
 - ➔ Të përdoren mundësitë dhe ftesat për të mbuluar ngjarje kushtuar çështjeve që lidhen me personat me aftësi të kufizuara dhe duke monitoruar punën e shoqatave.
-

